

De kwetsbare verdachte
en het doen van afstand
van een advocaat

*Marijke Malsch, Pieter Vergouw,
Marelle Attinger en Robin Kranendonk*

Inleiding

Een politieverhoor ondergaan is een ingrijpend proces voor de verdachte: het verblijf op het politiebureau, de onwetendheid over wat er gaat gebeuren en de vragen van de politie zijn omstandigheden waaronder zelfs de meest geharde verdachte geïntimideerd kan raken. Kwetsbare verdachten zijn hierbij extra in het nadeel. Zij hebben vaak moeite met het houden van overzicht, hebben minder controle over hun impulsen en emoties en zijn gemakkelijker te beïnvloeden.¹ Dit laatste kenmerk impliceert dat zij extra gevoelig zijn voor omgevingsfactoren.² Ook begrijpen veel kwetsbare verdachten hun rechten niet.³

Kwetsbare verdachten met een licht verstandelijke beperking (LVB) zijn vaak niet goed in staat om verstandige beslissingen te nemen, bijvoorbeeld over het wel of niet inschakelen van een advocaat. Zij komen niet altijd op voor hun eigen rechten, begrijpen deze vaak niet en zijn zich er ook niet voldoende van bewust.⁴ Het is dus van groot belang dat verhoorders en andere betrokkenen in het strafproces een kwetsbaarheid tijdig herkennen, bij voorkeur al snel tijdens of na een aanhouding, of in ieder geval voorafgaand aan het verhoor. Dat blijkt niet eenvoudig te zijn. Er zijn aanwijzingen dat met name een LVB lang niet altijd (tijdig) wordt onderkend.⁵

Een advocaat kan een belangrijke rol vervullen in het beschermen van de rechten van kwetsbare verdachten. Advocaten komen meestal al in een vroeg stadium in contact met de verdachte en spreken deze gedurende het gehele proces, en mogelijk ook daarna, op verschillende momenten. Dit geeft hen de mogelijkheid om de verdachte beter te leren kennen en hierdoor kunnen zij vaak een mogelijke beperking identificeren. Zij kunnen de verhoorders en andere betrokkenen wijzen op de beperking en er aandacht voor vragen.

Maar niet elke verdachte heeft een advocaat. Er bestaat bovendien een kans dat verdachten met een verstandelijke beperking gemakkelijk afstand doen van een advocaat bij het verhoor en bij de zitting, omdat zij het belang ervan niet goed inzien. Dat is niet wenselijk, omdat juist bij dit soort verdachten rechtsbijstand van groot belang is.

Er leven nog veel vragen over de praktijk van rechtsbijstand en het doen van afstand daarvan, met name wat betreft kwetsbare verdachten. Dit gaf ons aanleiding om te onderzoeken of en hoe vaak kwetsbare verdachten, met name personen met een LVB, afstand doen van een advocaat en wat de redenen hiervoor zijn in vergelijking met 'normaal begaafde' verdachten.

In dit rapport wordt een onderzoek naar het doen van afstand van een advocaat besproken. Onderzocht is of en in welke situaties kwetsbare verdachten, met name verdachten met een licht verstandelijke beperking, afstand doen van een advocaat, en wat de achtergronden hiervan zijn, mogelijk in vergelijking met 'normaal begaafde' verdachten.

In dit rapport spreken wij soms over kwetsbare verdachten, en soms specifiek over verdachten met een licht verstandelijke beperking (LVB), afhankelijk van over welke groep we het hebben. Kwetsbare verdachten kunnen verschillende soorten kwetsbaarheden hebben, waaronder een licht verstandelijke beperking, maar ook bijvoorbeeld een psychische stoornis (bijvoorbeeld ADHD of autisme) of een cognitieve functiestoornis.⁶ Vaak komen verschillende aandoeningen tegelijkertijd voor. Bij een verstandelijke beperking ligt de na-

1 Bouhaj-Vrij & Kaal, 2020, p. 9.

2 Teeuwen et al., 2020, p. 13.

3 Gudjonsson & Joyce, 2011, p. 18, Ronnenbergh, 2016.

4 Teeuwen & Malsch, 2017.

5 Kaal, 2013; Teeuwen, 2012; Kranendonk, 2025.

6 Van Amelsvoort & Rispens, 2021.

druk meer op het niet kunnen begrijpen van bepaalde informatie, het niet hebben van overzicht over de mogelijke gevolgen van handelingen, het willen *pleasen* of het vatbaar zijn voor suggestie. Ons onderzoek richt zich op volwassen kwetsbare verdachten, met name die met een LVB; minderjarige verdachten zijn buiten het onderzoek gebleven.

Het project is uitgevoerd door een team van onderzoekers van de Open Universiteit en het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Nadat hieronder eerst de bestaande literatuur over de kwetsbare verdachte en de regeling van rechtsbijstand zijn besproken, worden de methoden van onderzoek uitgelegd. Daarna volgen de resultaten van het onderzoek. Het rapport wordt besloten met conclusies en aanbevelingen.

De kwetsbare verdachte

Er bestaat geen vaste definitie van kwetsbaarheid; in de literatuur worden verschillende definities gehanteerd. Wel kan worden vastgesteld dat een aanzienlijk deel van alle verdachten een licht verstandelijke beperking (LVB) heeft.⁷ Er is daarbij ook regelmatig sprake van een comorbiditeit (aanwezigheid van meerdere beperkingen en/of stoornissen).

Verdachten met een LVB zijn vaak gevoelig voor suggestie. Die gevoeligheid geldt vooral als die suggesties afkomstig zijn van autoriteiten, maar het kan ook gebeuren dat een medeverdachte invloed uitoefent.⁸ Soms antwoorden LVB-verdachten standaard 'ja' op alle vragen. Ze willen vaak aardig gevonden worden (*pleasen*), meewerken, en conflicten vermijden.⁹ Verder bestaat er bij hen vaak een verminderd inzicht in de consequenties van bepaalde handelingen, bijvoorbeeld van het wel of niet afleggen van een (valse) verklaring, of het afstand doen van een advocaat.¹⁰ Al deze kenmerken kunnen ertoe leiden dat verdachten met een LVB tijdens het politieverhoor onjuiste verklaringen afleggen die niet worden onderkend en gecorrigeerd, hun rechten niet verwezenlijken, eventueel zelfs voor een strafbaar feit worden veroordeeld dat ze niet hebben gepleegd, of geen hulp ontvangen terwijl ze die wel nodig hebben.¹¹

In het Nederlandse strafproces speelt het proces-verbaal (pv) van een verdachtenverhoor een belangrijke rol, zowel bij de bewijsvoering als in het proces zelf.¹² Wat in een pv staat, kan bepalend zijn voor het bewijs van een strafbaar feit, ook als het pv níet klopt. Rechters gaan meestal uit van de juistheid van processen-verbaal.¹³ Het is dus van groot belang dat de verdachte goed begrijpt wat er bij het verhoor wordt gevraagd, dat hij goed nadenkt bij wat hij zegt, en kan inschatten wat de gevolgen van zijn verklaringen kunnen zijn. Als er geen advocaat bij het politieverhoor is, kan dat negatieve gevolgen hebben voor wat de verdachte zegt, maar ook hoe de verdachtenverklaring op papier komt, en dus voor de waarheidsvinding en de bewijsvoering. LVB-verdachten lopen hierbij extra risico. Zij zijn zich waarschijnlijk niet bewust van de rol die een eventueel onjuiste verklaring, neergelegd in een pv, kan spelen in het verdere proces, kunnen zich de met de advocaat besproken informatie wellicht niet meer (correct) herinneren en zijn beïnvloedbaarder dan 'gewone' verdachten. Bovendien controleren zij het concept-pv na afloop van het verhoor waarschijnlijk niet goed.

7 Voor de verschillende definities van kwetsbaarheid en van LVB in de literatuur, en voor geschatte aantallen verdachten die een LVB hebben, zie Kranendonk, 2025.

8 Moonen et al., 2011; Teeuwen, 2012.

9 Idem.

10 Van den Akker & De Haas, 2021; Kranendonk, 2025.

11 Teeuwen, 2012; Teeuwen & Malsch, 2017.

12 Malsch et al., 2015.

13 Malsch et al., 2015.

Advocaten kunnen de verdachte voorafgaand en tijdens het verhoor bijstand bieden. Een advocaat kan erop toezien dat zijn cliënt begrijpt wat er tijdens het verhoor en het verdere proces gaat gebeuren, zorgen dat zijn verklaringen correct en volledig in het pv terecht komen, hem wijzen op zijn rechten en controleren dat deze worden nageleefd.¹⁴ Maar vaak beseffen verdachten onvoldoende wat het belang is van goede rechtsbijstand. Dat kan gelden voor zowel kwetsbare als niet-kwetsbare verdachten. Als ze de indruk hebben dat het inschakelen van rechtsbijstand leidt tot vertraging of misschien zelfs tot nadelige gevolgen voor hun zaak, zijn zij waarschijnlijk eerder geneigd om afstand te doen van een advocaat.¹⁵ Voor LVB-verdachten komt hier nog bij dat zij vaak verbloemen dat zij wel degelijk begeleiding en hulp van anderen nodig hebben.¹⁶

Ook als er wel een advocaat is, doen zich soms problemen voor. De advocaat heeft bij de piketdienst meestal weinig tijd om zich goed te informeren over de zaak, een vertrouwensband met de cliënt op te bouwen en de juiste benadering voor het verhoor te kiezen.¹⁷ Verdachten moeten soms lang wachten op het politiebureau vanwege het drukke werkschema van de advocaten en de onvoorspelbaarheid van de piketmeldingen. Zij worden soms geconfronteerd met verschillende advocaten en verhoorders bij opeenvolgende verhoren. Al deze omstandigheden kunnen de neiging om afstand te doen van een advocaat bevorderen. Er zijn initiatieven ontplooid om de wachttijd te verkorten, zoals het gebruik maken van een videoconsult en een advocaat tijdens de piketdienst op het politiebureau aanwezig te laten zijn, maar ook daar kunnen haken en ogen aan zitten.¹⁸

Rechtsbijstand: de wettelijke regeling

Verdachten hebben recht op rechtsbijstand. Het gaat hier om een grondrecht dat is opgenomen in art. 18 lid 1 van de Grondwet en in art. 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft dit recht ondergebracht in art. 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM, het recht op een eerlijk proces): “(...) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require”. Dit artikel vormt samen met art. 5 EVRM (recht op vrijheid en veiligheid) de kern van de rechtsbescherming van verdachten in het EVRM. Deze bepalingen omvatten niet alleen het recht op rechtsbijstand maar ook het recht op informatie en enkele grondbeginselen uit het strafrecht zoals de onschuld-presumptie en equality of arms.¹⁹

Het recht op rechtsbijstand heeft niet alleen betrekking op het verhoor zelf maar geldt ook voorafgaand aan het verhoor, in de vorm van consultatiebijstand: de verdachten heeft dan een gesprek met een advocaat waarin het verhoor wordt voorbereid. Dat heeft het EHRM bepaald in de bekende Salduz-uitspraak van 2009.²⁰ Nadat de EU-richtlijnen 2012/13/EU en 2013/48/EU daartoe dwongen, heeft ook de Nederlandse wetgever de rechtsbijstand bij het politieverhoor geregeld. Sinds 2017 is rechtsbijstand in het strafproces als volgt wettelijk geregeld: de consultatiebijstand voor de aangehouden verdachte

¹⁴ Peristeridou et al., 2021.

¹⁵ Blackstock et al., 2014.

¹⁶ <https://www.nji.nl/wijkteams/een-licht-verstandelijke-beperking-herkennen>

¹⁷ Pivaty et al., 2020.

¹⁸ Stevens & Verhoeven, 2020; Peristeridou et al., 2021.

¹⁹ Cape et al., 2010; Attinger, 2020; Schnabl, 2024.

²⁰ EHRM (GK) 27 november 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1127JUD003639102, NJ 2009/214 (Salduz/Turkije).

staat in art. 28c Sv, art. 28d Sv regelt de verhoorbijstand en de artikelen 27c en 27ca Sv het recht om daarover geïnformeerd te worden. Daarnaast zijn er enkele regelingen apart voor de minderjarige en de kwetsbare verdachte.²¹

Sommige verdachten worden niet aangehouden, maar uitgenodigd voor een verhoor op het politiebureau. Het onderscheid tussen aangehouden en niet aangehouden verdachten is vooral relevant voor de consultatiebijstand; de aangehouden verdachte, die zich op het politiebureau bevindt, heeft immers gemakkelijker toegang tot een advocaat. Ook een niet aangehouden verdachte, die dus niet is meegenomen naar het politiebureau, kan echter aanspraak maken op gefinancierde rechtsbijstand; er bestaat dan alleen niet de verplichting voor de autoriteiten om de Raad voor rechtsbijstand in te lichten. Deze verdachten moeten zelf een advocaat inschakelen, mochten ze daar prijs op stellen. Dit wordt hen verteld in de uitnodigingsbrief die de politie naar hun huisadres stuurt. De informatie die de verdachte dan krijgt, gaat vergezeld met de opmerking dat het inschakelen van een advocaat niet kosteloos is. Volgens de Hoge Raad voldoet een dergelijke wijze van informatieverstrekking aan de informatieverplichting van artikel 27c Sv.²² Dit soort informatie over de kosten van een advocaat lijkt alleen niet geschikt voor, met name, kwetsbare verdachten, het kan hen afschrikken. Bovendien moeten ze dan zelf in actie komen om een advocaat te krijgen.²³ Deze informatie stimuleert daarom mogelijk het doen van afstand van een advocaat.

Alle verdachten kunnen in Nederland *afstand* doen van rechtsbijstand; zij maken dan duidelijk dat ze geen prijs stellen op een gesprek met een advocaat voorafgaand aan het verhoor, of op de aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor. In B-zaken,²⁴ waarbij er een verdenking is van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, is een (kosteloze) advocaat afhankelijk van de wens van de verdachte (artikel 28b, lid 2, Sv). Als de (niet-kwetsbare en niet-minderjarige) verdachte geen advocaat wil, kan hij meteen afstand doen. De voorwaarde dat hij eerst door een advocaat over de gevolgen ervan moet worden geïnformeerd geldt hier niet, in deze gevallen is het de politie die hen informeert over de gevolgen van het doen van afstand. Deze B-zaken (een grote groep zaken) zijn risicovol voor de verdachte, vooral in de situatie dat deze een niet door de politie herkende LVB heeft en misschien niet het belang van een advocaat begrijpt.

Art. 28a Sv eist dat afstand '*vrijwillig en ondubbelzinnig*' is. Er mag dus geen druk worden uitgeoefend op de verdachte en de toestemmingsverklaring van de verdachte mag niet voor meerdere interpretaties vatbaar zijn.²⁵ De verdachte die afstand wil doen moet over de gevolgen hiervan worden ingelicht (art. 28a lid 2 Sv). Verder kan op elk moment in de strafprocedure, dus ook tijdens het verhoor, teruggekomen worden op de afstand; dan moet er alsnog een advocaat bij het verhoor komen.²⁶ Een belangrijke vraag is natuurlijk hoe in de praktijk het informeren van de verdachte over de gevolgen van afstand plaatsvindt. Neemt de politie hiervoor de tijd? Wat zegt de politie precies tegen de verdachte, en is dit begrijpelijk voor deze verdachte?²⁷

21 In april 2024 heeft de HR een uitspraak gedaan over de toepassing van Salduz bij kwetsbare verdachten, zie ECLI:NL:HR:2024:556.

22 HR 18 februari 2020, ECLI:NL:HR:2020:288. Kramer, 2022; zie over een zaak waarbij een minderjarige afstand deed van rechtsbijstand nadat hem ten onrechte was medegedeeld dat hij zelf moest betalen, HR 9 april 2024, ECLI:NL:HR:2024:555.

23 Kramer, 2022.

24 B-zaken zijn middelzware zaken die wel om een misdrijf gaan, en waarvoor voorlopige hechtenis kan worden opgelegd.

In de zwaardere A-zaken, waarop straffen van twaalf jaar of meer zijn gesteld, is het doen van afstand met meer waarborgen omgeven. In C-zaken, de lichtere zaken waarvoor geen voorlopige hechtenis kan worden opgelegd, wordt geen advocaat aangewezen, en wordt deze ook niet door de overheid betaald.

25 Schnabl, 2024.

26 Kamerstukken II 2014/15, 34157, nr. 3, p. 39.

27 Een enkele maal leidt het niet-informeren van de verdachte over de gevolgen van afstand tot cassatie, zie HR, 19 maart 2024, ECLI:NL:HR:2024:412.

Voor *kwetsbare* verdachten en *minderjarigen* geldt een strengere regeling voor rechtsbijstand en het doen van afstand. Dit rapport gaat vooral over kwetsbare, meerderjarige verdachten. Als een kwetsbare verdachte is aangehouden wordt ex art. 28b lid 1 Sv door de Raad voor Rechtsbijstand een door de overheid gefinancierde advocaat aangewezen, en wel voor alle feiten. Art. 28c lid 2 Sv bepaalt dat kwetsbare verdachten geen afstand kunnen doen van consultatiebijstand voordat zij door een advocaat over de gevolgen hiervan zijn ingelicht. In dat geval mag niet met het verhoor worden begonnen voordat de advocaat aanwezig is en gesproken heeft met de verdachte.²⁸ Een knelpunt bij deze regeling is natuurlijk of tijdig wordt herkend dat de verdachte kwetsbaar is. Als deze dat is, maar het wordt niet herkend, dan loopt deze verdachte de extra bescherming mis.

Een belangrijk probleem voor LVB-verdachten is de gebrekkige toegankelijkheid en begrijpelijkheid van het recht.²⁹ Zij hebben vaker hulp nodig bij het realiseren van hun rechten dan niet-LVB-verdachten. Juist deze verdachten hebben dus een advocaat nodig. Maar op de rechtshulp is de afgelopen jaren flink bezuinigd. Het aantal sociaal advocaten, advocaten die (grotendeels) niet worden betaald door de cliënten die ze bijstaan maar door de overheid, neemt af.³⁰

Hoe wordt in de praktijk omgegaan met de verplichting om de (kwetsbare) verdachte te *informer*en over de gevolgen van het doen van afstand? Wordt kwetsbaarheid onderkend, en informeert dan eerst een advocaat deze verdachte over de gevolgen van het doen van afstand, zoals de wet vereist? Uit onderzoek van achtentachtig politieverhoren bleek dat de verdachten bij afwezigheid van een advocaat geen enkele maal waren gewezen op de gevolgen van het doen van afstand, terwijl tegelijkertijd duidelijk was dat verdachten de gevolgen van afstand niet altijd begrepen.³¹ Dit onderzoek ging over zowel kwetsbare als niet-kwetsbare verdachten. De HR blijkt bovendien niet altijd consequenties te verbinden aan het niet-naleven van de informatieverplichting.³² Als de politie de verdachte niet goed informeert over de gevolgen van de afstand, laat ons hoogste rechtscollege dat dus soms passeren zonder het expliciet af te keuren.³³

Kwetsbare *niet-aangehouden* (of: *uitgenodigde*) verdachten kunnen, in tegenstelling tot kwetsbare aangehouden verdachten, afstand doen van rechtsbijstand zonder dat een advocaat hen over de gevolgen ervan heeft ingelicht. De bescherming van art. 28c lid 2 Sv geldt niet voor hen.³⁴ Er bestaat wel een *Regeling adviestoevoeging zelfredzaamheid* (RATZ) voor niet-aangehouden verdachten. Op grond van deze regeling komen verdachten die onvoldoende draagkrachtig zijn in aanmerking voor een vergoeding van de advocatenkosten.³⁵ De RATZ is in 2024 andermaal verlengd. De vraag is in hoeverre kwetsbare

28 Kramer, 2022, p. 69. Over de vraag of een (niet-aangehouden) verdachte kwetsbaar is, en of deze dan afstand kan doen zonder te zijn geïnformeerd over de gevolgen, zie HR 9 april 2024, ECLI:NL:HR:2024:556.

29 Dat probleem kan overigens voor alle verdachten gelden.

30 Zie voor de bemoeilijkte toegang tot rechtshulp en rechtsbijstand en de bezuinigingen op de sociale advocatuur in Nederland de Special van Justitiële Verkenningen: <https://www.wodc.nl/actueel/nieuws/2024/11/19/nieuwe-editie-justitiële-verkenningen-over-onderzoek-naar-de-rechtsstaat>. Inmiddels zijn er plannen om de sociale advocatuur weer te versterken, zie Kamerstukken II 2024/25, 29279, nr. 920; Schnabl, 2024. De Commissie Van der Meer II bepleit in maart 2025 40 miljoen extra voor de sociale advocatuur: <https://www.mr-online.nl/commissie-van-der-meer-ii-jaarlijks-40-miljoen-erbij-voor-sociale-advocatuur/>

31 Keetman, 2022.

32 Concl. A-G T.N.M.B. Spronken, ECLI:NL:PHR:2019:242, punt 5.7.6, bij HR 9 juli 2019, ECLI:NL:HR:2019:1143. In deze zaak ging het om verleende toestemming voor een doorzoeking en afstand van het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Volgens Kramer (2022) stelt Nederland minder eisen dan het EHRM aan het verstrekken van informatie aan een verdachte die afstand wil doen.

33 Over de rol van de Hoge Raad bij het toezicht op de politie, zie Malsch, 2017.

34 Kramer, 2022, p. 70.

35 <https://www.raadvoorrechtsbijstand.org/kenniscentrum/projecten/ratz/> en <https://www.rvr.org/advocaten/ingeschreven/regeling-adviestoevoeging/>

verdachten de regeling begrijpen: slechts een klein deel van de niet-aangehouden kwetsbare verdachten lijkt de weg naar een advocaat te vinden.³⁶

Bovengenoemde knelpunten zijn doorgedrongen tot de wetgever. Er is inmiddels een *ontwerp wetsvoorstel* ingediend om de rechtspositie van kwetsbare verdachten in het strafproces te versterken.³⁷ Daarin staat onder meer dat ook niet-aangehouden kwetsbare verdachten recht op kosteloze consultatie- en verhoorbijstand krijgen.³⁸ De Raad voor de rechtspraak heeft op het wetsvoorstel geadviseerd en heeft geen zwaarwegende bezwaren, behoudens suggesties tot verduidelijking.³⁹ Een complicatie bij de doorvoering van de voorstellen uit het ontwerp wetsvoorstel is dat in Nederland, maar ook in andere EU-lidstaten, de afgelopen jaren een reeks van bezuinigingen in de door de overheid gefinancierde rechtsbijstand is doorgevoerd.⁴⁰ Ook wat betreft de financiering van de sociale advocatuur is dus verbetering nodig om de plannen van de wetgever te kunnen realiseren.

Op Europees niveau is er al vele jaren aandacht voor de positie van de kwetsbare verdachte in het strafproces. Er zijn verschillende Europese rechtsinstrumenten in het leven geroepen die de rechtspositie van deze groep verdachten versterken.⁴¹ Effectieve participatie in het strafproces, en vooral ook het begrijpen daarvan, zijn kernelementen van deze Europese kaders. Bijstand van een advocaat, het nemen van pauzes en het behandelen van de zaak buiten de openbaarheid, zijn compenserende maatregelen om tegemoet te komen aan de kwetsbaarheid van de verdachte. Bij het begrijpen van wat er wordt besproken op de zitting kunnen behalve een advocaat of tolk, ook een maatschappelijk werker, vertrouwenspersoon of vriend behulpzaam zijn.⁴² De Brouwer waarschuwt ervoor dat de plannen voor het Nederlandse nieuwe Wetboek van Strafvordering op punten een achteruitgang van de bescherming van kwetsbare verdachten kunnen opleveren, omdat de maatregelen die kunnen worden genomen afhankelijk worden gemaakt van het initiatief van de officier van justitie of de rechter. Dat laatste geldt ook voor het laten doen van onderzoek naar een mogelijke kwetsbaarheid bij de verdachte bij een vermoeden hiervan.⁴³

Een Brits perspectief

In andere landen is er eveneens discussie over rechtsbijstand aan (kwetsbare) verdachten. Een vergelijking met Engeland en Wales kan informatief zijn omdat in dit land al langer ervaring is opgedaan met verhoorbijstand dan in Nederland. In 1984 trad daar de *Police and Criminal Evidence Act* (PACE) in werking. Deze regeling heeft vooral betrekking op taken van de politie, maar geeft ook handvatten voor de rol van de advocaat.⁴⁴ Zo stelt artikel 58 lid 3 van de PACE dat als de verdachte gebruik wil maken van rechtsbijstand hij in beginsel binnen 36 uur na dit verzoek een advocaat (*solicitor*) gesproken moet hebben.

36 Kramer, 2022, p. 70.

37 *Kamerstukken II* 2022/23, 36327, nr. 4, p. 60. <https://www.internetconsultatie.nl/versterkingrechtsbijstandstrafproces/b1>

38 *Kamerstukken II* 2022/23, 36327, nr. 3, p. 46. Zie hierover ook de uitspraak van de Hoge Raad: HR 9 april 2024, ECLI:NL:HR:2024:556, r.o. 2.8.2.

39 *Advies wetsvoorstel versterking rechtsbijstand in het strafproces* 2024 (<https://www.rechtspraak.nl/SiteCollection/Documents/2024-11-advies-wetsvoorstel-versterking-rechtsbijstand-in-het-strafproces.pdf>).

40 Attinger, 2020, p. 99. Dehaghani & Newman, 2017, bespreken de achteruitgang van de rechtshulp in Engeland, en relateren dit aan het neoliberalisme. Zie voor de bemoeilijkte toegang tot rechtshulp en rechtsbijstand en de bezuinigingen op de sociale advocatuur in Nederland de Special van Justitiële Verkenningen: <https://www.wodc.nl/actueel/nieuws/2024/11/19/nieuwe-editie-justitiële-verkenningen-over-onderzoek-naar-de-rechtsstaat>

41 Zie De Brouwer, 2024, voor een uitgebreide bespreking van deze Europese rechtsinstrumenten.

42 De Brouwer, 2024, p. 3.

43 De Brouwer, 2024, p. 8.

44 Attinger, 2020.

Net als in Nederland kan in Engeland en Wales de verdachte afstand doen van rechtsbijstand (*waive the right to legal advice*), en dit wordt aldaar door 60 procent van de verdachten gedaan. Gesteld wordt dat dit pas gebeurt nadat zij behoorlijk zijn geïnformeerd.⁴⁵ In Schotland doet 70 procent van de verdachten afstand van rechtsbijstand. Van de verdachten mét een advocaat ontvangt 75 procent telefonische bijstand.⁴⁶ Cijfers over aantallen verdachten die in Nederland afstand van een advocaat doen, zijn er niet bij de Raad voor de Rechtsbijstand.⁴⁷

In Engeland en Wales zou vrijwel nooit discussie worden gevoerd over de vraag of de verdachte daadwerkelijk afstand van advocaat heeft gedaan of niet, en of hij op de juiste manier op zijn rechten is gewezen. Het politieverhoor wordt immers standaard op video opgenomen, zodat gecontroleerd kan worden of alle procedurele waarborgen in acht zijn genomen, en dat zou een verdere discussie hierover onnodig maken.⁴⁸

Verdachten in Engeland, Wales en Schotland worden voorgeleid voor een zogenoemde ‘custody officer’, een politieagent die niet betrokken is bij de zaak en dus geen belang heeft bij het onderzoek. Deze custody officer informeert de verdachte over zijn rechten, vraagt of hij rechtsbijstand wil, stelt vast of de verdachte in staat is om verhoord te worden en gaat na of er een tolk nodig is bij het verhoor.⁴⁹ In een ‘*Letter of Rights*’, die de verdachte meteen op het politiebureau ontvangt, staat gedetailleerde informatie over het recht op een advocaat voor en tijdens het verhoor.⁵⁰

De custody officer kan formuleringen in deze *Letter of Rights* aanpassen aan het begripsvermogen van de verdachte en extra informatie geven om de verdachte zo goed mogelijk op de hoogte te brengen van zijn rechten.⁵¹ Er is een versie van deze brochure in eenvoudig taalgebruik en met enkele illustraties. Wel is er kritiek op de brochure vanwege de onduidelijke structuur en de vele herhalingen in de tekst.⁵² Het begrijpen van zijn procedurele rechten en zijn eerdere ervaringen met het strafproces zijn van belang voor de beslissing die een verdachte neemt over rechtsbijstand, zo blijkt uit onderzoek.⁵³ Verdachten met weinig ervaring met het strafproces zijn eerder geneigd gebruik te maken van een advocaat, mits zij goed op de hoogte zijn van hun rechten bij het verhoor.⁵⁴

Verder blijkt uit onderzoek dat lang niet alle verdachten voldoende inzicht hebben in de gevolgen van het doen van afstand om een goede beslissing te nemen, ondanks de mogelijke aanwezigheid van een ‘appropriate adult’ voor ondersteuning tijdens het verhoor. In Schotland zijn daarom initiatieven in gang gezet om burgers beter te informeren over het belang van rechtsbijstand, de *Letter of Rights* van toegankelijker taalgebruik te voorzien en om de tekst van het document te verkorten.⁵⁵

45 Blackstock et al., 2014. Op dit punt verschilt de situatie in Engeland en Wales waarschijnlijk van die in Nederland, waar informatierechten minder goed lijken te worden nageleefd, zie Keetman, 2022 en de bevindingen in het onderhavige rapport.

46 Mackay et al., 2018.

47 Informatie via de mail ontvangen op 27 augustus 2024.

48 Cape & Hodgson, 2014. Ook op dit punt verschilt de situatie in Engeland en Wales van die in Nederland, waar niet altijd opnamen van verhoren worden gemaakt, zie Malsch & Kranendonk, 2024.

49 Spronken, 2016.

50 Spronken, 2010, p. 27.

51 Blackstock et al., 2014.

52 Mackay et al., 2018.

53 Mackay et al., 2018.

54 Cape & Hodgson, 2014.

55 Mackay et al., 2018.

Uit empirisch onderzoek blijkt dat de Engelse ‘custody officers’ niet altijd naar wens functioneren. Deze functionarissen passen de beschikbare maatregelen, zoals de inschakeling van een ‘appropriate adult’ bij het verhoor, niet altijd toe, ook als ze wel een kwetsbaarheid onderkennen bij de verdachte.⁵⁶ Zaken met kwetsbare verdachten kosten extra tijd van de advocaat, en deze krijgt daarvoor te weinig betaald. Ook leiden dit soort verdachten soms tot irritatie bij hun advocaten, mede in verband met de druk die er in het rechtssysteem is om zo snel mogelijk zaken af te doen.⁵⁷

Opvallend is wel dat in Engeland het nalaten om een appropriate adult in te schakelen bij een kwetsbare verdachte, tot bewijsuitsluiting kan leiden. Rechters blijken ook regelmatig bereid een bewijsuitsluiting uit te spreken in die situatie.⁵⁸ Dit soort (strikte) maatregelen en rechterlijke uitspraken bij het nalaten ervan, komen in Nederland weinig voor.⁵⁹

Empirische methoden

Analyses politieverhoren

Voor ons onderzoek hebben wij gebruik gemaakt van een bestand van (observaties van) 90 politieverhoren.⁶⁰ Deze observaties zijn verricht in het kader van promotieonderzoek van een van de auteurs van dit rapport. De politie en het Parket-Generaal stemden in met het (geanonimiseerde) gebruik van dit reeds bestaande bestand voor het onderhavige onderzoek. Deze instemming heeft uitsluitend betrekking op de gedeelten die gaan over de rechten van de verdachte, de rest van de verhooren zijn niet verstrekt.

De verdachten in dit bestand werden verhoord op verdenking van uiteenlopen delicten, van winkeldiefstal tot brandstichting en verkrachting. In het promotieonderzoek is nagegaan of vooraf bij de politie bekend was of de verdachte een licht verstandelijke beperking had en/of een (bijkomende) psychische stoornis zoals ADHD of autisme. Bij de verhooren waarbij voorafgaand aan het verhoor geen informatie hierover bekend was, ging de promovenda samen met enkele recherchekundigen na of de verdachte misschien toch bepaalde indicatoren van psychische kwetsbaarheden zelf aangaf dan wel liet zien, en die leidden tot een *vermoeden* van kwetsbaarheid. Dit vermoeden werd gebaseerd op verschillende indicatoren afkomstig uit de ‘Vragenlijst Indicatie Kwetsbaarheid’ uit de Handleiding Verhoor 2017.⁶¹ Hierbij ging het om indicatoren als: werkloosheid, geen of speciaal onderwijs, dagbesteding, medicatiegebruik, bepaalde uitspraken van de verdachte zoals ‘Ik ben erg druk in mijn hoofd’, ‘Ik heb een laag IQ’ en opvallende gedragingen van de verdachte. Deze indicatoren kunnen, mogelijk in combinatie met andere psychische problematiek, duiden op een licht verstandelijke beperking of andere kwetsbaarheid. Bij twijfel is overlegd met de recherchekundigen die betrokken waren bij de analyses.

⁵⁶ Dehaghani, 2016.

⁵⁷ Zie Dehagni & Newman, 2017. De druk om zo snel mogelijk zaken te beslissen is ook in Nederland niet geheel onbekend.

⁵⁸ Dehagni & Newman, 2017, p. 406-407. Een bewijsuitsluiting kan leiden tot een vrijspraak, maar dat hoeft niet. Dat hangt af van het andere beschikbare bewijs en van de tenlastelegging.

⁵⁹ Zie over de toepassing van dit soort maatregelen bij vormfouten Malsch, 2017.

⁶⁰ De meeste van deze verhooren met kwetsbare verdachten zijn geanalyseerd met behulp van een audiovisuele opname. De resterende verhooren zijn hetzij destijds door de promovenda zelf auditief opgenomen in de verhoorkamer, hetzij verkregen van contactpersonen op een audiobestand.

⁶¹ Deze lijst, die vrijwel volledig overeenkomt met de lijst beschreven in de Handleiding Verhoor uit 2021, wordt door de politie gehanteerd om de kennelijke kwetsbaarheid van een verdachte vast te stellen.

Als de verdachte de indruk wekte niet-kwetsbaar te zijn, werd dit eveneens genoteerd. Dit leidde tot drie groepen verdachten; de groep met een vastgestelde LVB en/of andere psychische stoornis (N=17), een groep waarbij een vermoeden van LVB en/of eventueel bijkomende psychische problematiek bestond (N=38) en een groep waar dit alles niet het geval was (N=35).

Nagegaan werd of de verdachten consultatie- en/of verhoorbijstand hadden ontvangen of geen van beide. Ook werd vastgesteld of en hoe hierover uitleg werd gegeven door de politie. De fragmenten van de verhoren die gingen over het inschakelen van een advocaat of het doen van afstand ervan, zijn geanalyseerd.

De opleiding van de verhoorders met betrekking tot het horen van (kwetsbare) verdachten werd genoteerd. Ook werd de rol van de advocaat, indien aanwezig bij het verhoor, beschreven. Bij verhoren met kwetsbare verdachten werden, in zwaardere zaken, meestal verhoorders ingezet die speciaal opgeleid zijn in het verhoren van kwetsbare verdachten. Zaken met verdachten waarbij (slechts) een vermoeden bestond van een LVB en/of andere psychische problematiek en zaken met niet-kwetsbare verdachten waren veelal afkomstig van basispolitieteams (bijv. de VVC-afdeling – Veel Voorkomende Criminaliteit). Hierbij had het merendeel van de verhoorders geen opleiding gevolgd op het gebied van verhoor (of van kwetsbare verdachten)).

Interviews en vragenlijsten

Daarnaast zijn interviews afgenomen met advocaten (N=7) die onder meer cliënten met een licht verstandelijke beperking bijstaan. De advocaten zijn via het eigen netwerk van de onderzoekers benaderd. Eén van de geïnterviewde advocaten gaf aan dat hij de vragenlijst onder zijn kantoorgenoten zou verspreiden. De daaruit voortvloeiende ingevulde vragenlijsten (N=2) zijn eveneens in het onderzoek meegenomen.

De interviews werden online (N=4) of face-to-face (N=2) afgenomen. Eén interview is telefonisch afgenomen. Van de zeven interviews zijn er vijf door twee onderzoekers afgenomen, en twee interviews zijn door één onderzoeker afgenomen.

Tijdens de interviews, die een exploratief karakter hadden, werden vragen gesteld over het herkennen van kwetsbare verdachten, waaronder LVB-verdachten; of de verdachten het belang van een advocaat bij het verhoor begrijpen; wat de risico's zijn van het doen van afstand; situaties die het doen van afstand bevorderen; de ervaringen van de advocaat met verhoorders; het gedrag van LVB-verdachten in vergelijking met andere verdachten; en het gebruik van de brochure met de rechten van de verdachte. Wij zijn gestopt na negen advocaten aangezien wij bemerkten dat de interviews/vragenlijsten na enige tijd vergelijkbare antwoorden opleverden. Er leek een situatie *saturation* (verzadiging) te zijn opgetreden; nieuwe interviews zouden daarna grotendeels dezelfde informatie opleveren.⁶²

Representativiteit, anonimisering en bewaren gegevens

De geanalyseerde politieverhoren zijn verzameld in zeven politie-eenheden verspreid over het land. Deze spreiding komt de validiteit van het onderzoek ten goede. Bovendien omvat de steekproef diverse delicten en een groot aantal verdachten en opsporingsambtenaren met uiteenlopende kenmerken. Vanwege het beperkte aantal zaken met verdachten met

⁶² Bryman, 2008, p. 416.

een vastgestelde LVB kunnen resultaten van deze groep niet worden gegeneraliseerd naar de Nederlandse verhoorpraktijk. De resultaten geven echter wel een indicatief beeld van knelpunten in het Nederlandse politieverhoor met deze kwetsbare personen

De steekproef van advocaten die zijn geïnterviewd of een vragenlijst hebben ingevuld, is klein en niet representatief voor alle advocaten die te maken krijgen met kwetsbare cliënten. De uitkomsten kunnen dan ook niet worden gegeneraliseerd. Wel geven de interviews en vragenlijsten goede indicaties over de ervaringen met deze groep verdachten, de problemen die kunnen optreden bij het verhoor, het doen van afstand, en hoe daarmee wordt omgegaan in de rechtspraktijk. Het handboek voor de politie over het afnemen van verhoren⁶³ en de regeling over het doen van afstand van een advocaat zijn daarbij uitgediept door na te gaan hoe die in de praktijk werken. Ook zijn zinvolle suggesties voor verbetering van de rechtspraktijk verkregen.

Om de privacy van verdachten en advocaten tijdens de weergave van de uitkomsten van het onderzoek te beschermen, zijn hun namen en herkenbare gegevens in dit rapport verwijderd of (licht) veranderd. De verslagen van de interviews en de casusbeschrijvingen zijn opgeslagen in een beveiligd SURF-bestand.

Resultaten

Hieronder wordt eerst voor de totale groep verhoren (N=90) een aantal algemene bevindingen over consultatie- en verhoorbijstand gepresenteerd. Aangegeven wordt (voor zover bekend) hoe vaak afstand wordt gedaan van een advocaat en hoe vaak de brochure met uitleg over de rechten is gepresenteerd en/of besproken.⁶⁴ Daarna worden enkele opvallende resultaten uit de geanalyseerde verhoren weergegeven, per categorie verdachten: 'Vooraf bekend LVB', 'Vermoeden LVB en/of bijkomende psychische problematiek' en 'Niet kwetsbaar'.

Algemene observaties

In onderstaande weergave van de resultaten zijn enkele verhoren waarin onduidelijk was in hoeverre een advocaat was betrokken, dan wel of er wel of geen afstand werd gedaan, weggelaten. Dat heeft als gevolg dat de aantallen bij optelling soms niet uitkomen op een aangegeven totaal aantal.

Bij 17 van alle 90 verhoren was vooraf bekend dat de verdachte een LVB had, al dan niet in combinatie met een psychische stoornis. Bij 14 van deze 17 verhoren was er een advocaat aanwezig bij het verhoor. De verhoorders hadden bij 13 van de verhoren in deze categorie de VKV-opleiding of een gespecialiseerde verhoorcursus gevolgd.

In de categorie 'Vermoeden LVB en/of bijkomende psychische problematiek' (N=35) was bij 28 verhoren geen advocaat aanwezig bij het verhoor. In drie verhoren in deze categorie hadden de verhoorders een verhooropleiding of -cursus gevolgd.

In de categorie 'Niet kwetsbaar' (N=34) was bij 23 verhoren geen advocaat aanwezig bij het verhoor. In twee verhoren in deze categorie hadden de verhoorders een verhoorcursus gevolgd en bij zes verhoren de opleiding Verdieping Verhoor/ Professioneel Verhoor gevolgd.

⁶³ Van Amelsvoort & Rispens, 2021.

⁶⁴ Deze brochure behoort bij de aanhouding van de verdachte te worden overhandigd aan de verdachte.

Afstand van een advocaat

Verwacht zou kunnen worden dat kwetsbare verdachten vaker geen afstand doen van een advocaat, omdat de wet verplichte rechtsbijstand voorschrijft en zegt dat zij eerst goed geïnformeerd moeten worden over de gevolgen van het doen van afstand. Dat zou het doen van afstand moeten ontmoedigen. Die verwachting komt uit: slechts bij een beperkt deel van de (vastgesteld) kwetsbare groep is geen advocaat bij het verhoor: 18 procent (zie Tabel 1).

Bij de *vermoedelijk* kwetsbare groep is bij een veel groter deel van de verhoren geen advocaat aanwezig (80 procent).⁶⁵ Het verschil tussen deze twee groepen is groot en opvallend. Een oorzaak kan zijn dat de groep vermoedelijk kwetsbare verdachten niet wordt herkend door de verhoorders, zij dus niet automatisch een advocaat krijgen en niet worden geïnformeerd over de gevolgen van het doen van afstand. Als gevolg daarvan doen zij mogelijk ook sneller afstand van rechtsbijstand.

Tabel 1: Verhoorbijstand en kwetsbaarheid verdachte

		Doet <i>geen</i> afstand	Doet <i>wel</i> afstand	Totaal
Kwetsbaarheid	<i>Niet</i> kwetsbaar	11 (32%)	23 (68%)	34 (100%)
	<i>Vermoedelijk</i> kwetsbaar ⁶⁶	7 (20%)	28 (80%)	35 (100%)
	<i>Wel</i> kwetsbaar	14 (82%)	3 (18%)	17 (100%)
Totaal		32	54	86

$\chi^2 = 19.6$, 2 vrijheidsgraden, $p = 0,000597$. In deze tabel zijn de verhoren waarbij het niet duidelijk was of er afstand werd gedaan, weggelaten. Als gevolg daarvan komt het totaal aantal verhoren uit op 86. De term 'Afstand' heeft betrekking op het niet aanwezig zijn van een advocaat bij het verhoor..

Het merendeel van de verdachten wordt verhoord door de basispolitie, die vaak geen verhooropleiding of opleiding in het verhoren van kwetsbare verdachten heeft gevolgd. Daardoor is de onderkenning van bestaande kwetsbaarheden waarschijnlijk gebrekkig. De risico's van het niet ontvangen van rechtsbijstand terwijl dit wel nodig is, zijn substantieel, zeker bij kwetsbare verdachten. Die risico's worden elders in dit rapport geschetst.

Soms is er tijdens de verhoren discussie over de vraag of de verdachte gebruik wil maken van een advocaat, ook als het gaat om een verdachte met een vastgestelde LVB of andere psychische problematiek. In verhoor 42 zegt de verhoorder bijvoorbeeld: 'Want ik had vorige week begrepen dat u zei: ik hoef geen advocaat, begreep ik. Maar tegen de advocaat had u gezegd dat u wel weer een advocaat wilde. Nee u had dat niet tegen de advocaat gezegd hoor, maar tegen de collega's had ik dat begrepen'.

⁶⁵ Zie hierboven bij de uitleg van de analyse van de verhoren de indicatoren waarop het vermoeden van kwetsbaarheid is gebaseerd. Dit percentage is zelfs groter dan bij de niet-kwetsbare verdachten (68%). Als er geen advocaat bij het verhoor is (afstand), kunnen daar meerdere redenen voor zijn. Het was niet altijd duidelijk van welke reden sprake was. Bij de hierna volgende citaten worden deze verschillende redenen geïllustreerd.

⁶⁶ Een deel van de verdachten in deze categorie heeft (bijkomende) psychische stoornissen, zoals bijvoorbeeld ADHD of autisme.

In verhoor 32 (vastgestelde LVB en/of psychische problematiek) wordt afstand gedaan. De verdachte zegt: 'Niet nodig' en 'Ik zou niet weten wat ik ermee moet'. Deze VVC-zaak werd behandeld door een basispolitieverhoorder zonder verhooropleiding. En in verhoor 52 (vermoedelijke LBV) is wel consultatiebijstand gegeven maar geen verhoorbijstand. De verdachte zegt over de advocaat: 'Nee, hij zegt gewoon hetzelfde zeggen wat je tegen mij gezegd hebt dus'. In verhoor 16 geeft de verdachte aan dat een advocaat voor hem te duur is: 'Ja geld heb ik niet dus eh'.

In verhoor 23 (vermoeden LVB en/of psychische problematiek) vermeldt de verhoorder nadrukkelijk de procedure wat betreft de verhoorbijstand. De verhoorder zegt: 'Oké, zoals ik net al zei mocht je met haar willen spreken geef het dan aan bij mij, oké?'.

De brochure met rechten

Tabel 2 laat zien hoe vaak, en hoe, de brochure met rechten ter sprake is gekomen tijdens het verhoor. De brochure komt in 20 verhoren ter sprake, en in 70 niet. In tien verhoren wordt de brochure slechts genoemd en niet verder behandeld (in zeven van deze verhoren was de verdachte kwetsbaar of vermoedelijk kwetsbaar). De tabel laat zien dat daadwerkelijke uitleg van de brochure niet vaak voorkomt. Er zijn weinig verschillen tussen (vermoedelijk) kwetsbare en niet-kwetsbare verdachten.

Tabel 2: Toepassing brochure

	<i>Niet kwetsbare verdachten</i>	<i>Vermoedelijk kwetsbare verdachten</i>	<i>Wel kwetsbare verdachten</i>	Totaal
Niet ter sprake gekomen	28 (80%)	28 (74%)	14 (82%)	70 (78%)
Slechts genoemd	3 (8%)	5 (13%)	2 (12%)	10 (11%)
Gevraagd of brochure is begrepen	2 (6%)	2 (5%)	1 (6%)	5 (6%)
Uitleg brochure	2 (6%)	3 (8%)	0 (0%)	5 (5%)
Totaal	35 (100%)	38 (100%)	17 (100%)	90 (100%)

In verhoor 57 vraagt de verhoorder of de verdachte de dag ervoor de brochure heeft ontvangen: 'Daar heb je kennis van genomen? Of je hebt het gezien en in je handen gehad?' In vijf verhoren wordt de inhoud van de brochure uitgelegd; in drie van deze verhoren gaat het om een vermoedelijk kwetsbare verdachte. Zo zegt de verhoorder in verhoor 18: 'Daar staat in ieder geval in dat je recht hebt op een advocaat en dat soort dingen en alles eigenlijk over dat je verdachte bent en wat daarbij komt kijken'. In verhoor 24 zegt de verhoorder: 'Nee ja dat is uw goed recht, daar staat precies in eigenlijk wat u als verdachte, want u bent aangemerkt als verdachte, wat uw rechten en plichten zijn'.

In verhoor 84, met een kwetsbare verdachte, zegt de verhoorder: '...en de advocaat mag ook niks opnemen van dit gesprek, dat mag (naam) ook niet. Kun jij terug vertellen (naam) wat ik jou net heb verteld over de advocaat en (naam)?'. Bij dit verhoor is een advocaat aanwezig.

In verhoor 85 zegt de verhoorder, waarschijnlijk tegen de andere verhoorder: ‘Had jij die kindvriendelijke folder aan hem laten zien?’ Ook in verhoor 41 (LVB en psychische problematiek), wordt de brochure genoemd en voegt de advocaat toe: ‘Misschien is het goed dat u even herhaalt wat het verdere verloop zal zijn. Ik wil het ook wel doen, maar misschien is dat een duidelijke afsluiting’.

Onduidelijk wordt uit de analyse van de verhoren of de kindvriendelijke brochure altijd aan LVB-verdachten en andere kwetsbare verdachten die die nodig hebben, wordt overhandigd, en of deze voldoende met hen wordt besproken.⁶⁷

De rechten van de verdachte

In verhoor 80 (niet-kwetsbare verdachte) gaan bij het doorlezen van het proces-verbaal de verhoorders en de advocaat er vanuit dat de verdachte de hierin vermelde informatie direct begrijpt. De advocaat zegt: ‘Nee? Nou het gaat erom dat je even doorleest of het klopt met wat er verklaard is. Als er iets instaat wat niet klopt, kun je dat gewoon aangeven, dan wijzigen ze dat.’

Aan drie verdachten wordt een gesloten verificatievraag gesteld over de rechtsbijstand (‘Begrijp je dat?’). Twee keer gebeurt dit bij verdachten met een vermoedelijke LVB en één keer bij een als niet-kwetsbaar beoordeelde verdachte. Niet uitgesloten is dat een LVB-verdachte bij een dergelijke gesloten verificatievraag een sociaal wenselijk antwoord geeft en bevestigt dat het duidelijk was, ook als hij zijn rechten in werkelijkheid niet heeft begrepen.⁶⁸

In verhoor 10 (vermoeden LVB en/of psychische problematiek), waarbij afstand is gedaan, vraagt de verhoorder aan de verdachte: ‘U bent u bewust van uw rechten?’. Een dergelijke vraag is voor iemand met een LVB waarschijnlijk te abstract. De verdachte beantwoordt deze vraag met een onsamenvattend antwoord: ‘Ja, ik weet het, ik ben vroeger genoeg met uh ik denk nou ik ga rustig leven, je wordt 66 nu, en je vriendin wordt 54, we zijn op dezelfde dag jarig. Dat hoor je niet vaak, he?’.

In enkele verhoren wordt meer aandacht besteed aan het begrijpen van de gegeven informatie. De advocaat let soms ook expliciet op het welzijn van de verdachte tijdens het verblijf op het politiebureau. Zo zegt de advocaat in verhoor 41, met een LVB-verdachte met psychische problematiek: ‘Het is belangrijk ook om te kijken naar de kleding, stel we weten niet wat er gaat gebeuren dat hij toch ondergoed gaat krijgen, als ik een telefoonnummer heb van zijn dochter of begeleidster, want wat u zegt het kan wel tot morgen duren’.

Het begrijpen van de rol van de advocaat

Bij 34 van de 73 basispolitieverhoren (VVC-zaken) lijken de verdachten niet te begrijpen wat een advocaat kan betekenen en zien zij de risico's niet van het doen van afstand. Zo zegt in verhoor 69 een als niet-kwetsbaar beoordeelde verdachte van opzetheling (art. 416 Sr.): ‘Nee, want dat is niet nodig voor dit joh. Ik heb geen moord gepleegd’.

Bij 13 van de 90 verhoren wordt de rol van de advocaat verduidelijkt. Zo zegt een verhoorder in verhoor 86 (vastgestelde LVB-verdachte) en waarbij de verhoorders een *Verhoren van Kwetsbare Verdachten* (VKV)-opleiding hebben gevolgd: ‘Even over jouw advocaat he,

⁶⁷ Het niet uitreiken/bespreken van de brochure kan zeker in VVC-zaken een knelpunt vormen.

⁶⁸ Zie over dat risico Teeuwen, 2012; Kaal, 2013; Kranendonk, 2025.

jouw advocaat zit bij het verhoor. En uh, die moet goed in de gaten houden dat jouw belangen goed gaan. Dus als zij denkt van he de politie doet het nu niet goed, wat er gebeurt in dit gesprek, dan mag zij er iets van zeggen'. Als er echter al afstand is gedaan van rechtsbijstand, wordt in geen enkel geval de rol van de advocaat (of de consequenties van het doen van afstand) aan de verdachte medegedeeld.

In twaalf verhoren in de categorie 'Niet kwetsbaar' lijkt de verdachte de rol van een advocaat niet te begrijpen, dan wel geen prijs op rechtsbijstand te stellen. In verhoor 30 is wel consultatiebijstand ontvangen maar zegt de verdachte over verhoorbijstand: 'Wat is het voordeel?'. In verhoor 51 (consultatiebijstand ontvangen) vraagt de verhoorder: 'Maar jij vond het niet erg om het zonder advocaat te doen, dit verhoor?'. De verdachte lijkt de situatie niet belangrijk te vinden wanneer hij antwoordt: 'Nee. Mooi horloge'.

In verhoor 76 (niet-kwetsbaar) is geen consultatiebijstand verleend en doet de verdachte afstand van verhoorbijstand. De verhoorder zegt tegen de verdachte: 'Nou, als verdachte van een misdrijf mag je ook een advocaat hebben. En dat is ook gevraagd bij je voorgeleiding he, en wat heb je toen gezegd?'. De verdachte antwoordt: 'Hoeft niet', vervolgens zegt de verhoorder: 'Het hoeft niet. En waarom hoeft het niet?'. De verdachte antwoordt: 'Eh, omdat, ik weet dat het alleen maar langer duurt en dat het toch niet per se gaat helpen tot iets'.

Bij de verhoren 18 en 22 (vermoeden LVB en/of psychische problematiek) is afstand gedaan van rechtsbijstand terwijl de verdachte de rol van een advocaat niet lijkt te begrijpen. In verhoor 18 verklaart de verdachte: 'Ik heb uh voor de rest vond ik het niet echt een delict zeg maar waar ik echt problemen mee van zou krijgen, dus ik dacht dat is niet echt nodig'. De verdachte heeft de brochure met rechten niet ontvangen voorafgaand aan het verhoor. De verhoorder zegt daarover: 'Oké, nou die kan ik straks aan je uitreiken. Daar staat in ieder geval in dat je recht hebt op een advocaat en dat soort dingen en alles eigenlijk over dat je verdachte bent en wat daarbij komt kijken. Dus die kan ik zo direct even voor je uitdraaien'. De verdachte antwoordt: 'Oh dat hoeft niet hoor, nee dank je', waarop de verhoorder zegt: 'Nee? Oké'. Ook in verhoor 63 (vermoedelijke psychische stoornis) lijkt de verdachte niet te weten wat een advocaat is: 'Ik heb wel gevraagd aan die meneer die bij me kwam van: "ja, moet ik dat doen?" Ik heb geen, geen idee, dus eh'.

Tijdgebrek van advocaten

Bij zes verhoren geeft de advocaat aan (verder) geen tijd te hebben om bij het verhoor te zijn. In verhoor 58 (vermoedelijke LVB-verdachte) zegt de advocaat: 'Ik moet over uh even kijken een kwartier, twintig minuten weg, andere verplichting maar'. Een dergelijke uitspraak kan mogelijk bevorderen dat een verdachte zegt dan wel zonder advocaat verder te gaan. In verhoor 42 zegt de advocaat: 'Ik kan morgen pas vanaf twee uur'.

In verhoor 83 lijkt de verdachte behoefte te hebben aan een extra gesprek met de advocaat: 'Ja het lijkt mij verstandig om dan, uh dit verhoor doornemen dat het misschien wel slim is'. De advocaat staat hier niet voor open, want hij antwoordt: 'Ja hebben we net gedaan'. In het hetzelfde verhoor zegt de advocaat tegen de verhoorder: 'Ik heb wel nog een ander verhoor, heb jij mij nodig nu?'.

Iets soortgelijks gebeurt in verhoor 36 (vermoedelijke LVB-verdachte). De verhoorder zegt over de (niet aanwezige) advocaat: 'Nee ok, ik denk zij wil ook zo slapen denk ik'. Waarop de verdachte zegt: 'Dat is waar ja. Nu hoeft ze niet bij het verhoor aanwezig te zijn'.

Ook in verhoor 72 speelt tijdgebrek een rol. De advocaat lijkt de kwetsbaarheden van de verdachte (met vermoedelijk een psychische stoornis) niet te herkennen en er evenmin adequaat op in te spelen. De (geïrriteerde) advocaat zegt tijdens het verhoor: 'Probeer een beetje te matigen met het aantal woorden he? Als je gezegd hebt, antwoord gegeven hebt op de vraag is het voldoende' en 'Geef nou gewoon eens antwoord op de vraag, het is "ja" of "nee"'. De verdachte zegt vervolgens: 'Ja. Ik heb ADHD'. De verhoorder (naar advocaat): 'Ik snap dat u meerdere cliënten heeft en dat u eh'. De advocaat beaamt dit en suggereert vervolgens dat de verdachte het proces-verbaal daarom beter zelfstandig kan controleren: 'Ja andere cliënt ja, dit kun jij wel alleen lezen neem ik aan'. Deze verhoordelen laten zien dat ook de advocaat, bedoeld of onbedoeld, een kwetsbare verdachte onder druk kan zetten tijdens een verhoor.

Door tijdsdruk kan een deel van de advocaten niet bij het verhoor aanwezig zijn ('Ze heeft het te druk', verhoor 58), en moeten enkele advocaten vóór het lezen van het proces-verbaal naar een andere zaak, of kan het inplannen van een nieuw verhoor met dezelfde advocaat lastig zijn.

Ook blijken advocaten niet altijd op de hoogte te zijn van wat een bepaalde kwetsbaarheid kan betekenen voor verdachten en hoe hiermee moet worden omgegaan. In verhoor 38 (LVB-verdachte) zegt de ene verhoorder tegen de andere: 'De advocaat is er nog niet van haar, of ze hier wacht of uh.'. In dit verhoor gaat de verdachte terug naar haar cel en komt zij na enige tijd terug met haar advocaat die haar vervolgens bijstaat tijdens het verhoor. In verhoor 39 (LVB-verdachte, bij dit verhoor is een begeleider van de verdachte aanwezig) zegt de verhoorder over de advocaat: 'Ze komt zo nog wel denk ik'. Voorafgaand aan dit verhoor heeft de verdachte wel consultatiebijstand gehad maar de advocaat verschijnt niet voor het verhoor. De verdachte gaat, kennelijk tegen haar zin, het verhoor in zonder rechtsbijstand. Aan het einde van het verhoor complimenteert de verdachte de verhoorders met hun duidelijke uitleg over het proces-verbaal. De verhoorders zeggen vervolgens: 'Ja, ik ben blij dat wij wel duidelijk zijn'. Hierop zegt verdachte: 'Ja, die advocaat niet'.

Ook bij de verhoren uit de categorie 'vermoeden LVB en/of psychische problematiek' lijkt de advocaat het soms druk te hebben. In verhoor 53 zegt de verhoorder hierover: 'Om ongeveer tien over half zeven heb ik telefonisch met jouw advocaat gesproken en haar gevraagd of zij bij het verhoor aanwezig wilde zijn. Jouw advocaat deelde mij mede dat ik gewoon met jou in verhoor kan gaan en dat zij er niet bij kan zijn. Ga je daarmee akkoord?'.

Tijdens verhoor 58 zegt de advocaat: 'Mag ik een time out want ik moet er weer vandoor he? Dan praat ik even met haar en dan breng ik haar weer terug'. Bij het tweede en derde verhoor van dezelfde verdachte was de advocaat niet aanwezig, terwijl de verdachte in het vierde verhoor zelf aangeeft: 'Ik ben ook licht beperkt dus bij mij is het moeilijk om dingen te verwoorden'. De verhoorder zegt vervolgens: 'Ja dat wist ik niet', en, 'Hoe bedoel je dan, met licht beperkt?'. De in dit verhoor wél aanwezige advocaat geeft vervolgens verdere uitleg over de beperking van de verdachte. Dit voorbeeld laat zien dat als advocaten op de hoogte zijn van kwetsbaarheden van hun cliënten dit niet altijd met zich meebrengt dat zij ook daadwerkelijk aanwezig zijn bij het verhoor.

Tijdens een aantal verhoren in de categorie 'niet kwetsbaar' zien de verdachten af van bijstand bij het verhoor. Er lijkt een relatie te zijn met het drukke werkschema van de advocaat. Zo zegt de verdachte in verhoor 54: 'Anders moet ik ook nog op haar wachten, duurt ook weer dagen denk ik, want ze zei dat ze vandaag sowieso niet kon'. In verhoor 21 doet de verdachte afstand van zowel consultatiebijstand als van verhoorbijstand. De verhoorder vraagt of de brochure met de rechten van een verdachte duidelijk was: 'Helemaal duidelijk'?

Een dergelijke formulering kan mogelijk een sociaal-wenselijk antwoord uitlokken. Dat geldt waarschijnlijk niet alleen voor kwetsbare verdachten, maar ook voor een deel van de niet-kwetsbare verdachten.

Conclusies uit de analyses van de verhoren

Er is vrijwel altijd een advocaat bij het verhoor als vooraf bekend is dat de verdachte een LVB en/of psychische problematiek heeft, zo blijkt uit de analyses van de verhoren. Ook hebben de verhoorders dan in verreweg de meeste gevallen de VKV-opleiding gevolgd. De politie lijkt dus adequaat op de kwetsbaarheid van de verdachte te reageren als deze van tevoren bekend is.

Wanneer er slechts een *vermoeden* bestaat dat de verdachte kwetsbaar is, of als de verdachte wordt gezien als niet-kwetsbaar, liggen de zaken anders. Een advocaat is dan beduidend minder vaak bij het verhoor aanwezig. Dat kan problematisch zijn, want verdachten weten in veel gevallen niet wat een advocaat voor hen kan betekenen en zien de risico's niet in van het doen van afstand. De verhoorders spelen hier vaak onvoldoende op in. Slechts in enkele verhoren wordt de rol van een advocaat verduidelijkt, en dat gebeurt uitsluitend bij verhoren waar toch al een advocaat aanwezig is. Als verdachten afstand doen, verduidelijken de verhoorders in geen enkel geval de rol van de advocaat, en worden de gevolgen van het afzien van een advocaat evenmin uitgelegd.⁶⁹

De inhoud van de brochure met rechten van de verdachte wordt zelden expliciet tijdens het verhoor besproken. Dit geldt voor zowel kwetsbare als niet-kwetsbare verdachten. Het wordt nauwelijks gecontroleerd of de verdachte de inhoud daadwerkelijk heeft gelezen en ook begrijpt, ook niet bij de verhoren waarbij van tevoren bekend is dat de verdachte een LVB heeft. Mogelijk neemt de verdachte de brochure voorafgaand aan het verhoor met de advocaat door, maar dat wordt niet duidelijk uit de geanalyseerde verhoren.

Bij de verhoren met verdachten van wie er een vermoeden bestaat dat ze kwetsbaar zijn, hebben de verhoorders vrijwel nooit een VKV-opleiding gevolgd. Bovendien stellen deze verhoorders regelmatig gesloten vragen die sociaal wenselijke antwoorden kunnen uitlokken. In veelvoorkomende criminaliteit (VVC) zaken wordt er door advocaten en verhoorders regelmatig vanuit gegaan dat de (ook de vermoedelijke LVB-) verdachte de inhoud van het proces-verbaal zelfstandig kan controleren. Vooral in VVC-zaken beschikken verhoorders niet standaard over kennis over een LVB of andere vormen van verstandelijke of psychische problematiek.

Bij alle categorieën verdachten komt bovendien het tijdgebrek van advocaten en de gevolgen hiervan naar voren. Advocaten vinden soms dat een (vermoedelijk) kwetsbare verdachte wel alleen het verhoor in kan gaan. Tijdens de verhoren zeggen advocaten regelmatig dat zij naar andere zaken moeten. Tijdsgebrek van advocaten kan verschillende oorzaken hebben, zoals een te hoge werkdruk, een te geringe vergoeding of de behoefte om efficiënt met de tijd omgaan. Over de oorzaken van tijdsgebrek kunnen wij geen uitspraken doen, maar de geschetste gang van zaken kan wel onwenselijke effecten hebben op de aandacht die wordt geschonken aan de rechten van de verdachte.

⁶⁹ Dat moet echter wél bij kwetsbare verdachten volgens de wet. Zie ook Keetman, 2022.

Interviews met advocaten

De interviews met de advocaten (N=7) en de twee ingevulde vragenlijsten worden hieronder aan de hand van de belangrijkste topics besproken. De geïnterviewden/invullers van de vragenlijsten worden aangeduid met Int1 t/m Int9.

LVB-verdachten

Het al dan niet herkennen van LVB-verdachten is expliciet ter sprake gebracht tijdens de interviews. Vijf advocaten verklaarden dat zij vertrouwen op hun ervaring bij het herkennen van LVB-verdachten. Int5 heeft veel kwetsbare cliënten bijgestaan: 'Ik heb heel veel ervaring met kwetsbare cliënten en veel onderwijs op dit gebied gevolgd, dus ik denk dat ik een LVB-verdachten beter kan herkennen dan anderen.' En: 'Vooral bij LVB'ers vind ik het heel belangrijk of ze überhaupt de vragen wel begrijpen. Ik ben hierbij voortdurend alert en denk: Heeft hij het wel begrepen? Geeft hij wel echt antwoord op de vraag? Ik herhaal veel, spreek in korte zinnen met eenvoudige taal, net als bij mijn kinderen. Ook laat ik LVB'ers in hun eigen woorden herhalen wat ik heb uitgelegd om te controleren of ze het hebben begrepen. Verder leg ik uit welke rechten verdachten hebben en vertel ik een verdachte altijd dat hij niet tegen mij moet liegen, anders geef ik een advies dat gebaseerd is op verkeerde uitgangspunten'.

Zes advocaten zeggen dat ze gerichte vragen stellen bij het vaststellen of de verdachte een LVB heeft. Zo zegt Int6: 'Ik stel bepaalde vragen en daarbij let ik goed op het antwoord om te kijken of de verdachte het snapt. Vragen zoals: "Weet je waarvoor je hier zit?". Ook kijk ik of de verdachte nog weet waar ik het eerder over had. Opvallend stugge en ontwijkende antwoorden zijn voor mij een indicatie dat ik te maken heb met een LVB'er, dit geldt ook bij veel herhalingen. Ook vraag ik persoonlijke dingen, bijvoorbeeld of ze naar school gaan of werk hebben. Bij mijn oordeel ga ik dus voornamelijk af op indrukken en op mijn gevoel'.

Zeven advocaten geven aan dat LVB-verdachten de consequenties van hun handelingen moeilijker kunnen overzien dan niet-kwetsbare verdachten. Int2: 'Ik vind dat kwetsbare verdachten geen afstand zouden moeten kunnen doen. Of je nou vrijwillig naar het bureau gekomen bent of bent aangehouden, rechtsbijstand moet er zijn. Ze kunnen het niet genoeg overzien. Er is een verschil tussen het kennen van je rechten en het erop handelen. LVB'ers zijn erg meegaand, ze willen de verhoorder ter wille zijn. En de politie probeert vaak tóch te verhoren, ook als iemand bijvoorbeeld ziek is of onder invloed.' Deze advocaat zegt ook: 'Als iemand in een psychose is, zou er iemand moeten zijn die zegt: Hij kan niet verhoord worden. Maar de politie probeert van alles om door te kunnen gaan, ook als er gewacht moet worden op tolken en artsen. En dat snap ik ook wel. Want het is vertragend als je dan moet stoppen'.

Int7 houdt expliciet rekening met beperkingen bij de verdachte: 'Bij LVB'ers maak ik vaak gebruik van een time-out om bij te sturen, om te coachen. Dit doe ik bij alle verdachten, maar vaker bij LVB'ers. LVB'ers doorzien denk ik wat minder de vragen en waar het verhoor heengaat. Dit geldt voor iedereen, maar helemaal voor LVB'ers.' En: 'Zij zijn niet genoeg in staat om de verklaring door te lezen, hebben een verminderde leesvaardigheid. Vaak begrijpen zij de vraag niet maar geven wel antwoord. LVB'ers zijn in het nadeel omdat ze vatbaarder zijn voor suggestie. De politie speelt hierop in, vind ik. Dan zeggen ze bijvoorbeeld: Het duurt erg lang voordat de advocaat erbij kan zijn, laten we alvast beginnen. Verdachten denken vaak dat ze na het afleggen van een verklaring naar huis mogen'.

Int6 gaat in op de houding van verdachten tegenover de overheid: 'Ook merk ik veel vijandigheid tegenover de politie, meer dan vroeger. Waar dit precies aan ligt weet ik niet. Wellicht is het zo dat LVB'ers vaker op een negatieve manier in contact met de overheid zijn gekomen, zoals met de toeslagenaffaire of bij zaken over sociale voorzieningen, huisvesting. Meer wantrouwen tegen overheid is sowieso een trend in de samenleving'.

Bij advocaten die gespecialiseerd zijn in bepaalde zaken, bijvoorbeeld zedenzaken of bestuursrecht, is soms al meer bekend over de cliënt. Zo zegt Int7: 'Je hebt als advocaat maar beperkt de tijd om iemand voor het verhoor te spreken. In de meeste gevallen word ik benaderd door iemand in de omgeving van de verdachte zoals ouders of verzorgers, dan heb ik al het vermoeden dat iemand een LVB'er is. Ook worden cliënten doorverwezen door collega's die mijn specialisatie kennen.'

Herkenning van een kwetsbaarheid is moeilijker als advocaten niet of nauwelijks op de hoogte zijn van de achtergrond van de verdachte. Int7: 'Wanneer ik een verdachte voor het eerst ontmoet en ik niets weet over zijn achtergrond dan probeer ik alert te zijn en hier gerichte vragen over te stellen, bijvoorbeeld over opleiding, werk, of iemand een uitkering heeft. Ik heb daar geen opleiding voor gevolgd, er is hier weinig aandacht voor in de opleiding voor advocaten.'

Drie advocaten vinden dat er te weinig aandacht is voor LVB-verdachten in de rechtspraktijk. Int3 zegt hierover: 'De kwetsbare verdachte wordt niet genoeg onderkend in de rechtspraktijk, er is weinig oog voor. Bij politie, OM, maar ook bij advocaten. Juist bij lichtere zaken kan dit probleem spelen. Er wordt dan geen psychologische of psychiatrische rapportage opgemaakt, vanwege de kosten. De rechter heeft dan minder handvatten.'

Het belang van een advocaat

Vier geïnterviewden denken dat LVB-verdachten de rol van de advocaat niet of nauwelijks begrijpen. Int1 zegt hierover: 'LVB'ers zijn zich niet altijd bewust van het belang van een advocaat, hebben het overzicht niet'. Int6: 'LVB'ers begrijpen het belang van een advocaat lang niet altijd. Ze denken dat een advocaat een hoop geld kost, of ze zeggen dat ze niets te verbergen hebben en niets verkeerd hebben gedaan. Het communiceren van het recht op rechtsbijstand door de politie gaat niet altijd goed, LVB'ers kunnen vaak niet bevatten wat hen wordt voorgehouden en wat de risico's zijn van een verhoor ingaan zonder advocaat.'

Int5 wijst op de negatieve gevolgen voor LVB-verdachten als er geen advocaat bij het verhoor is: 'Ik denk dat de meeste LVB'ers niet in staat zijn om het belang van een advocaat goed in te schatten. Dit terwijl een advocaat tijdens het verhoor erg belangrijk is. Een verdachte kan bijvoorbeeld over een verklaring die hij bij de politie heeft afgelegd, tegen de rechter zeggen: Zo heb ik dat niet bedoeld, terwijl de rechter dan zegt: "Ja maar jouw handtekening staat wel onder het proces-verbaal". Het is dus heel belangrijk dat ik als advocaat aanwezig ben tijdens het verhoor. Als ik bij een verhoor aanwezig ben, heb ik bijna nooit problemen ervaren omdat ik weet waar ik bij LVB'ers op moet letten en als nodig kan ingrijpen. Ik kan bijvoorbeeld aan de verhoorders om verduidelijking vragen en zelf aan mijn cliënt vragen of hij het begrepen heeft'.

Geïnterviewden proberen de verdachten voorafgaand aan het verhoor het belang van een advocaat te laten inzien. Int1 zegt: 'Ik leg duidelijk uit: "Ik ben er voor jou." Bij de verdachte is dan bijna altijd de reactie dat ze een advocaat willen. Alleen als ze dan toch écht niet willen, dan respecteer ik dat'.

Het niet of onvoldoende begrijpen van de rol van een advocaat geldt overigens ook voor (sommige) andere verdachten, zo melden enkele advocaten. Het gaat vooral over de opleiding van de verdachte en of de verdachte eerdere ervaringen heeft met het strafrechtstelsel. Int3 geeft aan dat cliënten die zij al vaker heeft bijgestaan, doordrongen zijn van het belang van een advocaat en haar contacteren als ze worden opgeroepen voor een verhoor.

In bijvoorbeeld bestuursrechtzaken, jeugdzaken of sociale-verzekeringzaken zijn LVB-verdachten zich meer bewust van het belang van een advocaat, stelt Int4: 'Ja, ik heb wel de indruk dat LVB'ers het belang van een advocaat begrijpen, ondanks dat er natuurlijk veel verschillen zijn tussen de LVB'ers onderling. Meestal hebben ze wel in de gaten wat een advocaat voor hen kan betekenen.' En: 'De besluitvorming van de overheid en de bijbehorende stukken zijn ingewikkeld, dat zien ze zelf ook wel. LVB'ers zien naar mijn mening ook vaak wel in dat bijvoorbeeld het schrijven van een goed bezwaarschrift erg lastig is'.

Int7 zegt: 'Ik vind het moeilijk om in te schatten of LVB'ers het belang van een advocaat minder goed begrijpen. Ik heb veel ervaring met jonge verdachten in zedenzaken, vaak met een licht verstandelijke beperking. In dergelijke zaken is de ernst wel duidelijk en worden verdachten vaak door hun omgeving aangespoord om gebruik te maken van rechtsbijstand. In andere zaken kan het voorkomen dat iemand zichzelf overschat en denkt: ik doe het verhoor zelf wel, ik heb geen zin om lang te wachten.'

De brochure met rechten

De brochure met de rechten van de verdachte wordt door drie geïnterviewde advocaten bekritiseerd. Opgemerkt wordt dat de brochure helder geschreven is maar te 'juridisch' is geformuleerd en daardoor onvoldoende geschikt is voor de doelgroep. Sommige advocaten vinden dat de brochure moeilijk te begrijpen taalgebruik bevat, vooral voor mensen met een LVB. Int2 zegt: 'Ik had een keer een cliënt die minutenlang een formulier op zijn kop vasthield, zonder toe te geven dat hij niet kon lezen.'

De geïnterviewden dragen verschillende oplossingen aan om verdachten beter hun rechten te laten begrijpen. Int2: 'In het Verenigd Koninkrijk, waar ik onderzoek heb gedaan naar de advocaat bij het verhoor, is er een agent op het bureau, ik geloof dat die 'custody officer' heet, die er zit voor de rechten van de verdachte. Hij informeert de verdachte over zijn rechten, maar is zelf niet betrokken bij het onderzoek. De cautie in Engeland is nogal ingewikkeld: je hebt het recht om te zwijgen, maar als je nu zwijgt kan een later afgelegde verklaring tegen je worden gebruikt. Die custody officer legt dat dan goed uit. Hij houdt ook in de gaten of er een tolk of een arts nodig is. De advocaat is daar gratis. De custody officer controleert ook of de verdachte in staat is om te worden verhoord. Als deze bijvoorbeeld onder invloed is van drank of drugs, is dat soms niet het geval. Die officer kan beslissen dat er dan geen verhoor kan plaatsvinden'.

Int6 relateert het belang van de brochure met rechten: 'De brochure is meer een formaliteit. De politie is verplicht bij aanvang van het verhoor te vragen of de verdachte de brochure heeft ontvangen. Soms is de reactie dan: "Ik heb geen idee waar je het over hebt". De politie moet hoe dan ook in hun computersysteem aanvinken dat de brochure is ontvangen om door te kunnen met het verhoor. De brochure wordt niet altijd uitgereikt en wordt soms door de verdachte weggegooid of genegeerd.'

Lang op het politiebureau wachten

Tijdens de interviews is de vraag gesteld wat de redenen kunnen zijn waarom afstand wordt gedaan van een advocaat. Een reden kan zijn dat de verdachte lang moet wachten op de komst van de advocaat, zo zeggen verschillende geïnterviewden. Int2: 'Het eerste gesprek op het politiebureau is cruciaal. Wat gebeurt er dan? Jij zit vast als verdachte, en je kinderen komen misschien thuis van school, je hond moet worden uitgelaten. Je wilt als verdachte zo snel mogelijk naar huis. Als er dan wordt gezegd dat je lang zult moeten wachten totdat de advocaat er is, wat doe je dan? Ik denk dat de politie vaak zegt dat verdachten lang moeten wachten op een advocaat. En het wordt nergens vermeld dat de politie dat zegt.'

Int1 oppert het idee dat een advocaat permanent op het politiebureau aanwezig is. Int6: 'Er was enkele jaren geleden een pilot opgezet bij de politie Amsterdam met de naam 'Nee-zeggerspiket', in 2022. Het ging hierbij onder andere over rechtsbijstand in ZSM-zaken,⁷⁰ aan verdachten die waren aangehouden en die vervolgens aangaven geen rechtsbijstand te willen. Er werd dan alsnog een advocaat ingezet om met de verdachte te praten en te toetsen of de verdachte daadwerkelijk geen gebruik wilde maken van rechtsbijstand. Dit betekende dat er altijd een beschikbare advocaat aanwezig was op het politiebureau. Bijna altijd verklaarde de verdachte na dit contact dat ze wel degelijk rechtsbijstand wilden ontvangen, en dat ze nooit afstand hebben willen doen van dat recht. Deze pilot heeft een half jaar geduurd en vervolgens is er niets meer mee gedaan. De reden hiervoor is mij niet bekend'

Een advocaat kan aan de verdachte uitleggen wat de consequenties zijn van het doen van afstand. De advocaat is daarbij niet alleen een juridisch maar ook een strategisch adviseur, die bovendien voor de verdachte belangrijke informatie over de zaak kan inwinnen bij de politie.⁷¹ Int6: 'Een advocaat legt nu eenmaal beter en geduldiger uit aan een verdachte wat het belang is van de rechtsbijstand dan een politieagent die stuit op agressie en onwil en wel klaar is met de verdachte.'

De geïnterviewde advocaten noemen regelmatig het sociaal-wenselijke gedrag van LVB-verdachten. Int3: 'LVB'ers zijn minder goed in staat om voor zichzelf op te komen en voor hen is het moeilijker om weerstand te bieden aan verhoorders die aandringen op het doen van afstand van een advocaat'. Het lijkt vooral dit kenmerk van LVB-verdachten te zijn, gecombineerd met het moeten wachten op het politiebureau, dat ervoor zorgt dat er flinke risico's bestaan voor het doen van afstand terwijl dat eigenlijk ongewenst is gezien de persoon van de verdachte.

Ervaringen met verhoorders

Drie geïnterviewden uiten zich positief over hun contacten met de verhoorders. Zo zegt Int5: 'Over het algemeen heb ik wel goede ervaringen met verhoorders. Met ervaren rechercheurs heb ik sowieso nooit een probleem, zij voelen zich niet bedreigd door de aanwezigheid van een advocaat. Ze vinden het vaak wel prettig als er een advocaat bij is. Jongere rechercheurs zijn vaak wat onzekerder, hangen meer aan de regeltjes. Ik vind de kwaliteit van de verhoorders ook beter dan twintig jaar geleden. Ze zijn vaak beter opgeleid dan vroeger en er is meer contact over en weer met advocaten. Het zou kunnen dat het aanbod van opleidingen voor verhoorders, bijvoorbeeld op het gebied van omgang met kwetsbare verdachten, hierbij een rol speelt.'

⁷⁰ Zorgvuldig. Snel en op Maat-zaken. Het gaat hierbij om veelvoorkomende criminaliteit zoals diefstal of vandalisme.

Deze zaken worden vaak in één dag afgehandeld, zonder tussenkomst van een rechter.

⁷¹ Zie ook Attinger, 2020, p. 281.

Ook Int7 ziet een positieve ontwikkeling: 'Het contact tussen de politie en advocaten is in de loop der tijd wel verbeterd. Toen de advocaat bij verhoor werd ingevoerd, was er bij de politie veel angst en weerstand. Ze waren bang dat met een advocaat erbij iedereen zijn mond zou houden. Dit bleek koudwatervrees, inmiddels is iedereen hieraan gewend. De politie vindt het nu vaak wel prettig. Een advocaat kan soms ook bijsturen, en er zijn parallelle belangen. Ik heb enkele keren een VKV-verhoor meegemaakt en ik was hier erg van onder de indruk. De verhoorders wisten heel goed om te gaan met de kwetsbare verdachte, door het stellen van controlevragen en door soms gebruik te maken van tekeningen. Maar dit komt niet zo vaak voor, ik denk dat er bij de politie gewoon te weinig mensen zijn die de VKV-opleiding hebben gedaan'.

Int6 stelt dat er bij de politie meer begrip is gekomen voor advocaten bij het verhoor, maar dat tegenstrijdige belangen wel degelijk een rol spelen: 'De houding tegenover advocaten is in de loop der jaren naar mijn mening verbeterd, de politie is tegenwoordig beter doordrongen van het belang van een advocaat voor de verdachte. Ik denk dat dit komt doordat het systeem van rechtsbijstand meer is ingeburgerd bij de politie, daardoor is er minder sprake van weerstand tegen advocaten. Er zijn nog wel problemen bij de communicatie tussen de politie en de aangehouden verdachte. Dat gaat niet altijd goed. Dit contact verloopt soms niet zachtzinnig, er kan bijvoorbeeld commotie ontstaan wanneer de verdachte in een cel wordt gezet. Wanneer een dergelijke ruzieachtige sfeer is ontstaan is het lastig om te toetsen of de communicatie over het afstand doen van rechtsbijstand goed heeft plaatsgevonden. Verder is op politiebureaus vaak sprake van onderbezetting. Als het dan een hectische uitgaansavond is wordt het erg lastig om LVB'ers te identificeren'.

Int2 zegt dat de kennis over LVB-verdachten "in het veld", dus bij de verhoorders, niet erg groot is. Er wordt te weinig rekening gehouden met het feit dat het voor kwetsbare verdachten zeer lastig is om ingewikkeld taalgebruik te begrijpen: 'In Nederland worden uitdrukkingen gebruikt als "consultatiebijstand", "U komt in aanmerking voor rechtsbijstand". Veel verdachten snappen dat soort zinnen niet, en zeker LVB'ers niet'.

Bij verhooropleidingen bij de politie zou meer aandacht moeten worden geschonken aan het beperkte begripsvermogen van LVB'ers. Het opleiden van verhoorders, om problemen met LVB-verdachten beter het hoofd te kunnen bieden, komt drie keer naar voren in de interviews. Int2 pleit voor meer scholing voor verhoorders: 'Bijna alle rechercheurs zijn hulpofficier. Die inschatting van kwetsbaarheid kunnen ze maken, net als ikzelf. Het is een soort Fingerspitzengefühl, de een heeft dat meer dan de ander. Maar een opleiding hiervoor zou wel goed zijn, ook voor rechters. Vooral als je ziet hoe gemakkelijk op zitting verklaringen worden opgenomen, zonder toets van de betrouwbaarheid ervan'.

Int7 ziet ruimte voor verbetering bij het verhoor van LVB-verdachten: 'Ik denk niet dat verhoorders goed in staat zijn om LVB'ers te herkennen, er is gewoon te weinig tijd hiervoor. Dan sommen ze snel de rechten van de verdachte op. De hulpofficier van justitie (HOvJ) en de politie hebben vaak geen voorinformatie over de verdachte en LVB'ers weten soms de indruk te wekken dat er niets met ze aan de hand is. Een verbetering zou zijn om meer tijd en aandacht te besteden aan de achtergrond van een verdachte. Dus gewoon informeren bij de advocaat of ergens rekening mee moet worden gehouden. Dat doet de politie alleen bij uitzondering. Dit is overigens óók een taak voor advocaten'. En: 'Tijdens het verhoor moet ik ook weleens ingrijpen. Wanneer een vraag bijvoorbeeld niet duidelijk of te algemeen is. Of als een heel lang citaat wordt voorgehouden, bijvoorbeeld een stuk uit de aangifte, dan zeg ik dat het opgeknipt moet worden. Het is soms niet duidelijk waar de vraag nu precies betrekking op heeft'.

Afstand doen van een advocaat

‘LVB’ers zijn minder goed in staat om voor zichzelf op te komen en voor hen is het moeilijker om weerstand te bieden aan verhoorders die aandringen op het doen van afstand van een advocaat,’ zegt Int5. Ook Int6 heeft die ervaring: ‘Ik heb de indruk dat LVB’ers eerder afstand doen van een advocaat. Ze hebben bijvoorbeeld geen idee wat een advocaat precies doet of ze denken dat het teveel kost’. Sommige andere advocaten zeggen dat ze niet weten of LVB-verdachten sneller afstand doen.

De advocaten proberen de verdachte zo goed mogelijk voor te lichten over het afstand doen en de gevolgen daarvan. Int1 stipt aan dat de gebruikte aanpak ook afhangt van de verdachte. Als zij iemand voor de eerste keer ziet dan legt zij uit wat er gaat gebeuren en wat de gevolgen zijn. Dit levert doorgaans geen problemen op. Alleen als iemand psychotisch is en daarom niet verhoord kan worden, zorgt dit voor een knelpunt. Int1 komt dan niet toe aan het verlenen van consultatiebijstand.

Conclusies

Advocaten zijn aanwezig bij de grote meerderheid van de verhoren waarbij vooraf bekend was dat de verdachte een licht verstandelijke beperking had en/of bijkomende psychische stoornissen. Ook hadden bij 13 van de 17 van deze verhoren de verhoorders de VKV-opleiding of een gespecialiseerde verhoorcursus gevolgd. Op dit punt wordt derhalve adequaat gereageerd op de kwetsbaarheid van bepaalde verdachten.

Ter bescherming van kwetsbare verdachten zegt art. 28c lid 2 Sv dat zij geen afstand kunnen doen van rechtsbijstand voordat zij door een advocaat over de gevolgen hiervan zijn ingelicht. Toch werden verdachten die afstand deden van een advocaat geen enkele maal gewezen op de gevolgen hiervan, ook niet als zij kwetsbaar waren, zo bleek uit de geanalyseerde verhoren.⁷² Op dit punt wordt dus niet voldaan aan de informatieverplichtingen uit de wet. En door tachtig procent van de *vermoedelijk* kwetsbare verdachten in dit onderzoek is afstand gedaan, tegen slechts achttien procent van de erkend kwetsbare verdachten. Dat is een groot, en ook verontrustend verschil. Een oorzaak kan zijn dat de groep *vermoedelijk* kwetsbare verdachten niet wordt herkend door de verhoorders, en dus niet wordt geïnformeerd over de gevolgen van het doen van afstand. Als gevolg van het niet-geïnformeerd zijn, doen zij waarschijnlijk sneller afstand van rechtsbijstand. En juist bij deze groep kan het ingaan van het verhoor zonder advocaat negatieve gevolgen hebben.

Een aantal geïnterviewde advocaten denkt dat kwetsbare verdachten eerder afstand doen dan ‘gewone’ verdachten. Zij geven als verklaring dat deze verdachten minder goed in staat zijn om voor zichzelf op te komen en dat het voor hen moeilijker is om weerstand te bieden aan verhoorders die aandringen op het doen van afstand. Bovendien begrijpen deze verdachten de rol van de advocaat niet altijd goed. Het is volgens de geïnterviewde advocaten van groot belang voor verdachten, vooral de kwetsbare, om een advocaat te hebben, zowel voorafgaand aan als tijdens het verhoor. Advocaten kunnen signaleren wanneer vragen te complex of suggestief zijn en vervolgens ingrijpen. Zo kan de neiging van LVB-verdachten om autoriteiten na te praten, hun gevoeligheid voor suggestie, het gokken naar antwoorden op vragen waar ze het antwoord niet op weten, om te *pleasen*, en hun gebrek aan overzicht mogelijk gecompenseerd worden door een advocaat. Ook kan een advocaat erop letten dat de verklaring goed in het pv terechtkomt.

⁷² Zie daarover ook Keetman, 2022, die soortgelijke bevindingen had.

Bij de categorie ‘vermoeden LVB en/of psychische stoornis’ hadden de verhoorders meestal geen specifieke opleiding gevolgd op het gebied van het verhoren van (kwetsbare) verdachten. Toch zijn er bij vrijwel al deze verhoren signalen genoteerd dat de verdachten niet alles begrepen en de situatie niet goed konden inschatten.⁷³ Deze situatie brengt dus risico’s met zich mee. Beter onderwijs aan verhoorders kan hen alerter maken op mogelijke kwetsbaarheden bij verdachten. Opgeleide verhoorders lijken op dat punt alerter dan verhoorders zonder specifieke opleiding. Bij de opleiding voor basispolitieagenten zou daarom meer scholing moeten plaatsvinden op het gebied van het herkennen van LVB-verdachten.

Bij de VKV-opleiding wordt veel aandacht besteed aan kwetsbare verdachten, en dat werpt volgens enkele geïnterviewde advocaten zijn vruchten af. Ook uit de geobserveerde verhoren blijkt de positieve rol van opleiding bij het uitleggen van rechten. Juist de basispolitie krijgt echter te maken met een grote groep niet-herkende LVB-verdachten. Daarom moet ook in hun opleiding meer worden ingegaan op herkenning van kwetsbaarheid, een heldere uitleg van de rechten van de verdachte, het controleren of de verdachte de informatie begrepen heeft en het uitleggen van de rol van de advocaat, naast het hanteren van verhoormethoden die zijn afgestemd op de kwetsbare verdachten.

Het is van groot belang om in een vroeg stadium te herkennen of een verdachte een LVB heeft. Dat is niet altijd eenvoudig volgens verschillende advocaten, onder meer omdat LVB-verdachten vaak hun beperking proberen te verbergen. Advocaten zeggen te vertrouwen op hun ervaring en intuïtie bij het herkennen van LVB-verdachten. In de omgang met deze verdachten herhalen de advocaten veel en stellen ze vragen om te controleren of de informatie duidelijk is. Ook vragen ze naar opleiding, werk en bezigheden van hun cliënt. Advocaten zeggen dat de politie vaak onvoldoende tijd neemt om kwetsbare verdachten te herkennen, en dat de hectische situatie waarin ze zitten dat ook bevordert.

De brochure met rechten van de verdachte speelt in de geanalyseerde verhoren een ondergeschikte rol. In 70 van de 90 verhoren komt de brochure in het geheel niet ter sprake, en in slechts vijf verhoren wordt de inhoud hiervan daadwerkelijk met de verdachte besproken. De brochure bevat volgens sommige geïnterviewde advocaten teveel juridische termen. Ze vinden de brochure niet helder genoeg, zeker voor de stressvolle situatie waar de verdachte zich in bevindt. De brochure zou moeten worden voorzien van meer toegankelijk en minder juridisch taalgebruik, zoals gebeurt bij de initiatieven die in Schotland in gang zijn gezet met de *Letter of Rights*. Het is onduidelijk in hoeverre de ‘kindvriendelijke’ versie van de rechtenbrochure daadwerkelijk wordt uitgereikt aan verdachten die deze nodig hebben. De brochure zou meer moeten zijn dan een afvinkmogelijkheid in het politiesysteem, waarna snel verder kan worden gegaan met het verhoor.

Het verhoor wordt samengevat in een proces-verbaal (pv). Rechters hechten veel waarde aan pv’s en nemen die meestal over voor het bewijs. Dat hangt samen met het sterk schriftelijke karakter van het Nederlandse strafproces. Daar zitten risico’s aan, want pv’s zijn vaak niet volledig en regelmatig vertekend, zonder dat dat direct kenbaar is bij lezing ervan.⁷⁴ Het is een belangrijke vraag of kwetsbare verdachten in staat zijn om onjuistheden na afloop van het verhoor uit een proces-verbaal te halen. Door hun cognitieve beperkingen controleren zij de pv’s waarschijnlijk onvoldoende. Een advocaat kan hierin een belangrijke rol spelen. Een van de risico’s van een onjuist pv is dat er uiteindelijk een onjuiste veroor-

⁷³ Dat geldt overigens niet alleen voor deze verdachten: een belangrijk deel van de verdachten in de categorie ‘niet kwetsbaar’ lijkt de rol van een advocaat evenmin te begrijpen.

⁷⁴ Malsch et al., 2015.

deling plaatsvindt, of dat de verdachte geen hulp krijgt terwijl daar wel behoefte aan bestaat. Verhoord worden zonder rechtsbijstand kan dus vergaande consequenties hebben, met name voor LVB-verdachten.⁷⁵

Het kan een probleem zijn als verdachten lang op het politiebureau moeten wachten voordat een advocaat beschikbaar is. Zij doen dan sneller afstand, zo stellen de geïnterviewde advocaten. Bij verschillende verhoren zegt de advocaat bovendien zelf geen tijd te hebben om bij het (hele) verhoor aanwezig te zijn. LVB-verdachten protesteren dan meestal niet. Zij gaan wellicht eerder akkoord om toch maar te starten met het verhoor of hiermee door te gaan zonder rechtsbijstand, met alle risico's die daaraan verbonden zijn. Tijdsgebrek van advocaten kan veroorzaakt worden door een teveel aan werk, maar er kunnen ook andere oorzaken zijn, zoals het niet onderkennen van de noodzaak om een kwetsbare cliënt daadwerkelijk bij te staan.

Veel problemen met kwetsbare verdachten kunnen worden ondervangen door een advocaat permanent op het politiebureau aanwezig te laten zijn, zoals onder meer bij de pilot van de politie Amsterdam in 2022 gebeurde ('Nee-zeggerspiket'). Opvallend bij deze pilot was dat verdachten die eerst geen advocaat wilden, hun mening herzagen en wel een advocaat wensten nadat zij er met één hadden gesproken. Het is spijtig dat aan dit initiatief geen vervolg is gegeven. Gebleken is dat het (bij ZSM) voordelen heeft als verdachten na de aanhouding automatisch een gesprek hebben met een raadsman. Dat leidde er tijdens een experiment van de Erasmus Universiteit toe dat meer verdachten gebruik maakten van rechtsbijstand en die ook als positief ervoeren. Ze beslisten dan veelal om toch gebruik te maken van een advocaat, en het doen van afstand kwam veel minder vaak voor.⁷⁶ Dat is vooral ook bij ZSM een belangrijke bevinding, onder meer omdat daar meestal geen onafhankelijke rechter betrokken is bij de schuldigverklaring en strafoplegging en de procedure erg snel gaat.⁷⁷ Te snel waarschijnlijk voor LVB-verdachten.

Belangrijk is dat de verhoorder de rol en de toegevoegde waarde van de advocaat goed uitlegt. Dat gebeurt nu te weinig of te onduidelijk, terwijl veel verdachten, ook de niet-kwetsbare, de rol van de advocaat niet blijken te begrijpen. Sommige verhoorders, maar ook enkele advocaten, gaan er nog te makkelijk vanuit dat een (LVB-)verdachte het wel begrijpt als simpelweg zonder verder uitleg zijn rechten worden opgesomd, waarna begonnen wordt met het verhoor. Tijdsdruk kan de neiging hiertoe vergroten. De brochure met rechten dient in begrijpelijker taal te worden gesteld, en de brief aan uitgenodigde verdachten zou minder botweg moeten vermelden dat rechtsbijstand niet kosteloos is. Ook de communicatie tussen advocaat en verhoorder voorafgaand aan het verhoor over potentiële aanwezige kwetsbaarheden kan worden verbeterd; beide partijen moeten hier de meerwaarde van gaan inzien en er tijd voor vrijmaken.

Tijdens de interviews met de advocaten zijn positieve ervaringen maar ook problemen bij de communicatie met de politie aangestipt. Verheugend is dat de politie inmiddels gewend is geraakt aan de advocaat bij het verhoor, de koudwatervrees lijkt grotendeels te zijn verdwenen. Het contact tussen verhoorders en advocaten verloopt prettiger en de politie lijkt de voordelen ervan beter te onderkennen. Maar wanneer commotie ontstaat tijdens de aanhouding en het overbrengen naar het politiebureau, is het lastig te toetsen of de communicatie over de rechtsbijstand goed heeft plaatsgevonden. Ook is er dan

⁷⁵ Malsch, 2021.

⁷⁶ Erasmus Universiteit Rotterdam, bijlage bij *Kamerstukken II* 2015/16, 31753, nr. 109. *Eindrapportage Werkwijze ZSM en Rechtsbijstand*, 28 september 2015.

⁷⁷ Zie Malsch, 2023.

onvoldoende aandacht voor een mogelijke verstandelijke beperking bij de verdachte. Er bestaat een stevig risico dat daar dan ook geen rekening mee wordt gehouden in het verdere proces.

In andere landen wordt ook geworsteld met de rechtsbijstand en met de bezuinigingen op sociaal advocaten. In Engeland speelt een *custody officer* vaak een rol voorafgaand aan het verhoor, zoals bij het onderkennen van kwetsbaarheden en het toepassen van maatregelen ter bescherming van de verdachte. Bovendien kan een *appropriate adult* aanwezig zijn tijdens het verhoor. Beide maatregelen kunnen de bescherming van de (kwetsbare) verdachte aanzienlijk verbeteren. Opvallend is dat het nalaten om een *appropriate adult* bij het verhoor van een kwetsbare verdachte aanwezig te laten zijn in dit land tot bewijsuitsluiting kan leiden. Engelse rechters blijken ook regelmatig bereid een bewijsuitsluiting uit te spreken in die situatie.⁷⁸ Dat zijn strikte maatregelen en afstraffende rechterlijke uitspraken die in Nederland nog weinig voorkomen. Geconcludeerd kan worden dat op diverse punten de rechtsbescherming voor kwetsbare verdachten in Nederland zwakker is dan in bijvoorbeeld het VK.⁷⁹ Het verdient aanbeveling dat de Nederlandse wetgever naar de ervaringen en maatregelen in andere landen kijkt om te bezien of ze in Nederland kunnen worden overgenomen.

De huidige wetgeving op het gebied van de rechtsbijstand wordt niet goed nageleefd op het punt van het informeren van kwetsbare verdachten over de gevolgen van het doen van afstand, zo hebben onze bevindingen, maar ook eerder onderzoek, laten zien.⁸⁰ Dat kan als consequentie hebben dat afstand van een advocaat wordt gedaan, terwijl rechtsbijstand bij deze verdachte strikt noodzakelijk is. Goede wetgeving, ook in verband met het nieuwe Wetboek van Strafvordering, kan helpen om dat in de toekomst te voorkomen, naast een actievere rol van verhoorders en de rechtspraak.

Er is nu een ontwerp-wetsvoorstel dat de rechtsbijstand beter regelt.⁸¹ Het voorstel bevat belangrijke en noodzakelijke nieuwe regels voor de rechtsbijstand, vooral ook voor kwetsbare verdachten. Het inschakelen van een advocaat is echter mede afhankelijk van de welwillende inzet van betrokken personen, tijd, situationele en financiële omstandigheden, zoals genoemd in dit rapport. Helaas besteedt het wetsvoorstel weinig aandacht aan het doen van afstand van een advocaat en de risico's dat dit gebeurt terwijl toch echt een advocaat nodig is. Juist voor kwetsbare verdachten is dit een belangrijk knelpunt.

Ons onderzoek heeft laten zien dat er tal van situaties zijn waarbij die afstand wordt bevorderd door de omstandigheden, en soms ook door de professionals zelf. Dat gebeurt ook bij kwetsbare verdachten die niet goed overzien wat de risico's zijn, en bij wie het doen van afstand heel onwenselijke consequenties kan hebben.

Onze aanbeveling is dan ook om het wetsvoorstel te herzien en om de verplichte aanwezigheid van een advocaat op het politiebureau praktisch, maar zeker ook financieel, goed te regelen, zoals is aanbevolen door het rapport Van der Meer II.⁸²

78 Dehaghani & Newman, 2017, p. 406-407. Een bewijsuitsluiting kan leiden tot een vrijspraak, maar dat hoeft niet.

Dat hangt af van het andere beschikbare bewijs en de tenlastelegging.

79 Ook Kramer, 2022, en Brouwer, 2024 signaleren tekortkomingen in de bescherming van kwetsbare verdachten in Nederland.

80 Zie ook Keetman, 2022.

81 *Kamerstukken II* 2022/23, 36327.

82 De Commissie Van der Meer II bepleit in maart 2025 40 miljoen extra voor de sociale advocatuur:

<https://www.mr-online.nl/commissie-van-der-meer-ii-jaarlijks-40-miljoen-erbij-voor-sociale-advocatuur/>

Literatuur

Van Amelsvoort & Rispens 2021

A. van Amelsvoort & I. Rispens, *Handleiding Verhoor*, Den Haag: Sdu 2021.

Attinger 2020

M. Attinger, *Rules of conduct for criminal defence lawyers in the EU: A Deontological Approach to Defence Rights* (diss. Heerlen), Heerlen: Open Universiteit 2020.

Van den Akker & De Haas 2021

S. van den Akker & A.H.T. de Haas, 'Oog voor de 'kwetsbare verdachte' in en rondom het verhoor', *JutD* 2021/3, p. 27-28.

Blackstock, Cape, Hodgson, Ogorodova, Spronken & Vanderhallen 2014

J. Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova, T. Spronken & M. Vanderhallen, *Inside Police Custody: An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions*, Cambridge: Intersentia 2014.

Bouhaj-Vrij & Kaal 2020

P. Bouhaj-Vrij & H. Kaal, *Licht verstandelijke beperking en strafrecht: de strafrechtadvocaat. Een handreiking voor de advocatuur voor het bijstaan van volwassenen met een LVB*, Leiden: Lectoraat LVB en Jeugdcriminaliteit Hogeschool Leiden 2020.

De Brouwer 2024

A.V.J. de Brouwer, 'De kwetsbare verdachte en zijn recht op effectieve participatie in het gemoderniseerde strafproces', *Platform Modernisering Strafvordering* 2024, 3, 1-5.

Bryman 2008

A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford: Oxford University Press 2008.

Cape & Hodgson 2014

E. Cape & J. Hodgson, 'The right to access to a lawyer at police stations: Making the European Union directive work in practice', *NJECL* 2014/5, p. 450-479.

Cape, Namoradze, Smith & Spronken 2010

E. Cape, Z. Namoradze, R. Smith & T. Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe: Executive Summary and Recommendations*, Antwerpen: Intersentia 2010.

Dehaghani 2016

R. Dehaghani, 'He's just not that vulnerable: exploring the implementation of the appropriate adult safeguard in police custody'. *The Howard Journal of Crime and Justice* 2016/4, 396-413.

Dehaghani & Newman 2017

R. Dehaghani & D. Newman, "'We're vulnerable too': an (alternative) analysis of vulnerability within English criminal legal aid and police custody". *Oñati Socio-legal Series*, v. 7, n. 6 (2017) – Investigations.

Gudjonsson & Joyce 2011

G. Gudjonsson & T. Joyce, 'Interviewing adults with intellectual disabilities', *AMHID* 2011/5, p. 16-21.

Kaal 2013

H. Kaal, *Ongewoon moeilijk: Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg*, Den Haag: Boom Lemma 2013.

Keetman 2022

S. Keetman, *Ik geef je de cautie! Een onderzoek naar de investering van verhoorders tijdens Nederlandse politieverhoren in het begrijpelijk maken van de rechten voor verdachten*, *Scriptie*, Masterproject Wetenschap en Opsporing 2022.

Kramer 2022

J.R. Kramer, 'Geef elke kwetsbare verdachte een advocaat bij het politieverhoor. Het recht op rechtsbijstand vanuit het perspectief van de kwetsbare verdachte', *BSb* 2022/2, p. 66-73.

Kranendonk 2025

R. Kranendonk, *Recognizing and interviewing suspects with intellectual disability*, Den Haag: Boom 2025.

Mackay, Blackstock, Brodie, Chalmers, McCluskey, Cormack, Ewing, Ferguson, McGreevy, Gibson, Gordon, Martin & Nelson 2018

R.D. Mackay, J. Blackstock, A. Brodie, J. Chalmers, N. McCluskey, J. Cormack, L. Ewing, P. Ferguson, T. McGreevy, F. Gibson, M. Gordon, G. Martin & D. Nelson, *Legal assistance in the police station* (Working Paper JUSTICE Scotland), Londen: JUSTICE 2018.

Malsch 2017

M. Malsch, 'Is het totaal meer dan de som der delen? Toezicht op strafvorderlijk overheidsoptreden', *Nederlands Juristenblad* 2017/43, 3132-3137.

Malsch 2021

M. Malsch, *Law is too important to leave to lawyers*, Den Haag: Eleven International Publishing 2021.

Malsch 2023

M. Malsch, 'Over de dubbeltjes in het recht. De snelle afdoening van strafzaken', *Nederlands Juristenblad* 2023/5, 369-375.

Malsch, Kranendonk, De Keijser, Elffers, Komter & De Boer 2015

M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Komter & M. de Boer, *Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachtenverhoren*, Apeldoorn: Programma Politie & Wetenschap 2015.

Malsch & Kranendonk 2024

M. Malsch & R. Kranendonk, 'Het proces-verbaal van verdachtenverhoor', in J. de Keijser, R. Horselenberg & A. Vredevelde, *Tussen wet en wetenschap. De psychologie van het recht* (p. 555-570), Den Haag: Boom 2024.

Moonen, De Wit & Hoogeveen 2011

X. Moonen, M. de Wit & M. Hoogeveen, 'Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie', *Proces*, 2011/5, p. 245-250

Peristeridou, Pivaty & De Vocht 2021

C. Peristeridou, A. Pivaty & D. De Vocht, 'Het digitale strafproces: een procedural justice-perspectief', *BSb* 2021/2, p. 50-57.

Pivaty, Vanderhallen, Daly & Conway 2020

A. Pivaty, M. Vanderhallen, Y. Daly & V. Conway, 'Contemporary criminal defence practice: importance of active involvement at the investigative stage and related training requirements', *International Journal of the Legal Profession* 2020/27, p. 25-44.

Ronnenbergh 2016

Q. Ronnenbergh, *Het begrijpen van de Nederlandse cautie door jongeren zonder een licht verstandelijke beperking met een IQ hoger dan 85. Een replicatieonderzoek* [Masterscriptie Orthopedagogiek], Universiteit van Amsterdam 2016.

Schnabl 2024

N. Schnabl, *The social dimension of the rule of law* (doctoral thesis Open Universiteit), Heerlen: Open Universiteit 2024.

Spronken 2010

T. Spronken, *EU wide Letter of Rights: towards best practice*, Maastricht: Maastricht University 2010.

Spronken 2016

T. Spronken, annotatie (redactioneel artikel), *NbSr 2016/72 - NBSTRAF 2016/72*.

Stevens & Verhoeven 2020

L. Stevens & W.J. Verhoeven, 'Rechtsbijstand bij het verdachtenverhoor', in: C. Bijleveld, A. Akkermans, M. Malsch, B. Marseille, & M. Smit (red.), *Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020, p. 705-738.

Teeuwen, 2012

M. Teeuwen, *Verraderlijk gewoon. Licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*, Amsterdam: SWP 2012.

Teeuwen & Malsch 2017

M. Teeuwen & M. Malsch, *Licht Verstandelijk Beperkte jongeren in de strafprocedure: knelpunten en risico's*, Amsterdam: NSCR 2017.

Teeuwen, Bruggeman, Dirkse & Malsch 2020

M. Teeuwen, M. Bruggeman, M. Dirkse, M. Malsch, *Levenslange obstakels. Een levensloopstudie naar licht verstandelijk beperkten in het strafrecht en in de zorg*, Amsterdam: NSCR 2020.

Lijst van gebruikte afkortingen

EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
HOvJ	Hulpofficier van justitie
LVB	Licht verstandelijke beperking
NSCR	Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving
PACE	Police and Criminal Evidence Act
RATZ	Regeling adviestoevoeging zelfredzaamheid
VKV	Verhoor Kwetsbare Verdachten
VVC	Veel Voorkomende Criminaliteit
ZSM	Zorgvuldig, Snel en op Maat-zaken

Dankwoord

De auteurs danken Henk Elffers en Marigo Teeuwen voor hun zinvolle bijdrage aan eerdere versies van dit rapport.